

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Komparace přechodu k demokracii
v Československu a Polsku**
Martin Zeman

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Komparace přechodu k demokracii
v Československu a Polsku**

Martin Zeman

Vedoucí práce:

PhDr. Marek Ženíšek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval vedoucímu práce panu PhDr. Marku Ženíškovi, Ph.D. za jeho rady a čas, který věnoval mé práci.

Obsah

1. Úvod	6
2. Typologie a etapy přechodů k demokracii	10
2. 1. Typologie S. P. Huntingtona	10
2. 2. Typologie T. L. Karlové a P. C. Schmittera	12
2. 3. Etapy podle D. Rustowa	14
2. 4. Etapy podle A. Przeworského	15
3. Československo	21
3. 1. Historicko-politický vývoj.....	21
3. 2. Přejchod k demokracii	31
3. 2. 1. Příčiny přechodu k demokracii	35
3. 2. 1. Typ a etapy přechodu k demokracii.....	37
4. Polsko	40
4. 1. Historicko-politický vývoj.....	40
4. 2. Přejchod k demokracii	50
4. 2. 1. Příčiny přechodu k demokracii	53
4. 2. 2. Typ a etapy přechodu k demokracii.....	55
5. Komparace obou přechodů k demokracii	57
6. Závěr	60
7. Seznam použité literatury a pramenů.....	62
8. Resumé	68

1. Úvod

Tématem naší bakalářské práce je Komparace přechodu k demokracii v Československu a Polsku. Teorie přechodů, resp. tranzitologie, je samostatnou disciplínou v rámci politické vědy, která se rozvíjí od 60. let 20. století. Zpočátku se tranzitologie zabývala pádem demokratických politických režimů, které se změnilly v nějaké nedemokratické režimy. Postupem času se politologové začali zajímat spíše o opačný proces, tedy o přechod od nedemokratického režimu, k režimu demokratickému (Říchová 2000: 241). Tato změna byla zapříčiněna tzv. třetí vlnou demokratizace, kterou S. P. Huntington označuje pády nedemokratických režimů v jižní Evropě, v Latinské Americe, v některých částech Asie a Afriky a zejména ve východním bloku (Ženíšek 2006: 5). Ovšem někdy nevznikl režim demokratický, ale jen nějaký jiný, také nedemokratický (např. Kambodža, Bělorusko), nebo může přechod k demokracii zůstat na půli cesty (např. Moldavsko). Demokracie tudíž nemusejí vznikat vždy po pádu nedemokratických režimů (Ženíšek 2006: 18).

Demokratizací se zabývají tři základní teoretické přístupy, z nichž se každý zajímá o jinou oblast demokratizace, ale navzájem se tyto přístupy nevyklučují. Jsou jimi: modernizační přístup, strukturální přístup a tranzitní přístup¹. Modernizační přístup se zabývá sociálními a ekonomickými změnami ve společnosti. Strukturální přístup se zabývá změnou struktury ve společnosti, ve státě nebo v mezinárodním prostředí. Tranzitní přístup se zabývá politickými změnami (Ženíšek 2006: 58–59).

Tranzitní přístup patří k nejvíce používaným přístupům při pokusu o vysvětlení konkrétního přechodu k demokracii. Důvodem, proč ho autoři hojně využívají, je to, že mnoho již uskutečněných přechodů k demokracii jasně ukazuje, že hlavním aktérem při přechodu k demokracii jsou vládnoucí elity, které buďto sami provádějí politické změny směřující

---

¹ Někdy překládán jako přechodový přístup nebo přístup přechodu k demokracii (Ženíšek 2006: 58).

k demokratizaci nebo alespoň tyto změny dovolují uskutečnit. Tranzitní přístup dává přednost studiu politických elit, které mají v případě vládnoucích elit podobu zastánců tvrdé linie a reformátorů. V případě opozice mohou mít politické elity podobu umírněných nebo radikálů (Ženíšek 2006: 59).

Bakalářská práce je založena na empiricko-analytickém přístupu. Za metodu byla použita komparativní případová studie, která se zabývá zkoumáním dvou a více případů a provádí jejich srovnávací analýzu. Existují tři druhy komparativní případové studie. Pro tuto práci jsme vybrali tzv. kontrast kontextů, který představuje empiricky zaměřený typ výzkumu. „Kontrast kontextů“ neusiluje o vyvozování teoretických závěrů, ale usiluje o analýzu zkoumaného souboru případů (Karlas 2008: 62–67). Základními pravidly pro komparaci jsou: 1. definice objektu komparace, 2. určení cíle komparace, 3. stanovení kritérií pro vlastní analýzu zvolených objektů a vymezení vztahu komparace k časové ose. Poslední pravidlo nemá z hlediska politologického studia až takový význam a většina politologů mu nevěnuje moc velkou pozornost (Říchová 2007: 70).

Ke komparaci přechodu k demokracii jsme si vybrali Československo a Polsko. Státy, které spojuje společná státní hranice a podobné kulturní a sociální prostředí. Po druhé světové válce a Jaltské konferenci spadly do sovětské sféry vlivu a na několik desítek let se staly nedemokratickými zeměmi. Moskva měla skrze komunistickou stranu hlavní slovo jak v zahraniční, tak i v domácí politice. Tato moc nebyla vždy stejná a v některých případech to již vypadalo, že komunistická strana ztratí svou moc a vedoucí úlohu ve státě. Nakonec se udržela u moci v obou zemích až do roku 1989.

Obě případové studie budeme sledovat od nástupu komunistů k moci a vytvoření nedemokratického režimu až po dobu, kdy ztratí svoji vedoucí úlohu, nedemokratický režim bude svržen a proběhnou první svobodné volby. V podkapitole historicko-politický vývoj rozdělíme obě případové studie na několik fází. V první fázi, tzv. přechodné se ještě

komunistická moc nechopila plně moci, ovšem je již zřejmé, že režim není demokratický a z tohoto důvodu ji zařadíme do historicko-politického vývoje. Naším cílem je popsat nejdůležitější události, které se odehrály v jednotlivých fázích obou zemí. V podkapitole historicko-politický vývoj se zaměříme zejména na to, kdo byl v čele nedemokratického režimu a čím byl nedemokratický režim charakteristický.

Hlavním cílem této práce bude popsat přechod k demokracii v Československu a Polsku a pomocí komparace najít společné rysy v příčinách a způsobu přechodů k demokracii, a také, v čem se případně oba přechody lišily. Pokusíme se odpovědět na následující výzkumné otázky: Jaký byl přechod k demokracii v Československu a Polsku z hlediska typu a etap přechodů k demokracii? Jaké měly tyto přechody k demokracii společné a odlišné rysy? Kdo byl hlavním aktérem, který zapříčinil přechod od nedemokratického režimu k režimu demokratickému?

Bakalářská práce je rozdělena na několik částí. Po úvodu následuje druhá část práce, ve které se budeme věnovat teoriím a typologiím přechodů k demokracii. Pro tuto práci jsme si vybrali typologii Samuela P. Huntingtona a typologii Terry Lyn Karlové a Philippa C. Schmittera. Každý přechod k demokracii lze také rozdělit do několika etap. V této práci využijeme etapy přechodu k demokracii podle Dankwarta Rustowa a Adama Przeworského.

Ve třetí a čtvrté, empirické části se budeme věnovat zvláště každé zemi. Nejprve se zaměříme na Československo, poté na Polsko. Každá kapitola bude mít 2 podkapitoly. První podkapitola se bude zabývat historicko-politickým vývojem dané země. Druhá podkapitola se bude zabývat samotným přechodem k demokracii, ve kterém budeme aplikovat teorie popsané ve druhé části na jednotlivé země. Tato druhá podkapitola bude dále rozdělena na dvě podkapitoly. První se bude věnovat příčinám vypuknutí přechodu k demokracii. Druhá se bude zabývat tím, o jaký typ

přechodu k demokracii se jedná a v jakých etapách přechod k demokracii probíhal.

V páté části se budeme věnovat samotné komparaci obou zemí. Pokusíme se zde odpovědět na výzkumné otázky. V poslední části, tedy v závěru, shrneme poznatky a závěry této práce.

Ke sběru dat bylo využito historických metod. Vzhledem k tomu, že přechody od nedemokratického k demokratickému režimu proběhly v obou zemích před více jak dvěma desítkami let, existuje již mnoho odborných knih, které se týkají historie a pádu komunistického režimu v Československu a Polsku. Z tohoto důvodu budu za primární zdroje používat odborné knihy. Dále ve své práci použiji internetové zdroje, zejména články z odborných časopisů.

2. Typologie a etapy přechodů k demokracii

Tranzitologie nedisponuje jednotným pojetím a jednotnou teorií, která by problematiku přechodů k demokracii pevně určila. Díky tomu existuje několik typologií, které se od sebe někdy více, někdy méně liší. Často dávají autoři jiný název pro věci, které mají stejný význam. Výsledkem toho se můžeme setkat s několika termíny, které jsou pojmenovány jinak, ale znamenají to samé. Některé přechody k demokracii lze zařadit v rámci jedné typologie do více kategorií. Typologie by nám měla pomoci pochopit určitý přechod k demokracii. Nejde o to, zařadit některý přechod k demokracii přesně do nějaké jedné kategorie. Pro tuto práci jsme vybrali typologii Huntingtona a typologii Karlové a Schmittera. Demokratizační proces je také možné rozdělit do několika etap, i když se odehraje ve velmi krátkém čase (Ženíšek 2006: 65–77). Mnoho tranzitologů zdůrazňuje, že demokracie je jen jedním možným vyústěním transformačního procesu, proto se zabývají způsobem, jakým se změny provádějí. Věnují pozornost věcem, které by mohly demokratizační proces urychlit, nebo naopak oddálit. Jejich hlavním cílem je snaha stanovit etapy, ve kterých se transformační proces odehraje. K této práci jsme vybrali rozdělení na etapy podle Rustowa a Przeworského (Říchová 2000: 249).

2. 1. Typologie S. P. Huntingtona

Podle Samuela P. Huntingtona existují v demokratizačním procesu tři klíčové interakce mezi různými aktéry: a) mezi vládou a opozicí, b) mezi reformátory a odpůrci změn ve vládě, c) mezi umírněnými a radikály v rámci opozice. Podle něho ve všech přechodech tyto tři klíčové interakce hrály nějakou roli (Huntington 1991-1992: 590). Na základě těchto interakcí vytvořil Huntington tři typy přechodu k demokracii: 1. transformace (transformation), 2. nahrazení (replacement), 3. sjednaný přechod (transplacement) (Ženíšek 2006: 67; srov. Huntington 1991-1992: 590).

Přechod transformací vznikne, když transformační proces nastartuje vládnoucí elita nedemokratického režimu. V tomto případě dojdou vládnoucí elity k názoru, že by bylo z nějakého důvodu pro ně vhodné opustit stávající nedemokratický režim a transformovat ho do demokratického režimu (Huntington 1984: 213). Důležité je, aby v rámci vládnoucí elity vznikli reformátoři, kteří budou věřit v to, že jim demokratický systém přinese výhody. Zároveň musí tato skupina reformátorů získat dostatečnou moc v rámci vládnoucí elity, aby mohla uskutečnit své plány (Huntington 1991-1992: 593–596). K nejznámějším transformátorům bezpochyby patří Michail Gorbačov v SSSR a Juan Carlos ve Španělsku. Typické také je, že transformační proces často vznikne až po úmrtí některého z vůdců nedemokratického režimu, jako tomu bylo například ve Španělsku po smrti Franca (Ženíšek 2006: 69).

Přechod nahrazením nastane, když se nedemokratický režim zhroutí nebo je svržen, např. kvůli ekonomické katastrofě nebo vojenské porážce. Vůdci nedemokratického režimu jsou buďto zabiti, uvězněni, donuceni odstoupit z politiky nebo uprchnou ze země. Na rozdíl od transformace zde hraje hlavní úlohu opozice. Proces nahrazení vyžaduje kompromis a dohodu mezi elitami opozice, jejíž představitelé nikdy nebyli aktivně zapojeni v nedemokratickém režimu. Tato dohoda může být uzavřena v krátkém čase a celý proces nahrazením může proběhnout velmi rychle. Je také velice důležité, aby se elity opozice shodly na tom, jak budou zacházet s těmi, kteří se aktivně podíleli na autoritářském režimu (Huntington 1984: 212–213).

V rámci sjednaného přechodu se dohodne vládnoucí elita nedemokratického režimu s elitami opozice na přechodu k demokracii. Uvnitř vládnoucí elity musí být rovnováha mezi reformátory a zastánci nedemokratického režimu taková, že vládnoucí elita je ochotna jednat s opozicí, ať už formálně nebo neformálně, o možné změně režimu. V rámci opozice musejí převládat umírnění nad radikály. Ke sjednanému přechodu dojde, když si obě strany uvědomí, že je nutné vyjednávání a spolupráce (Huntington 1991-1992: 608–611).

2. 2. Typologie T. L. Karlové a P. C. Schmittera

Jiný přístup k typologizaci přechodů k demokracii, oproti typologii Samuela P. Huntingtona, vytvořili ve své práci z počátku devadesátých let Terry L. Karlová a Phillippe C. Schmitter (Ženíšek 2006: 73). Oba autoři vycházejí z toho, že transformační procesy jsou tvořeny aktéry, kteří si volí různé strategie. Kombinací aktérů a strategií vytvořili svou typologii, která je tvořena čtyřmi typy přechodů k demokracii. Těmi typy jsou: pakt (pact), vnucení (imposition), reforma (reform) a revoluce (revolution) (Dvořáková - Kunc 1994: 63; srov. Karl - Schmitter 1991: 275).

Schéma č. 1: Typologie přechodů k demokracii podle Karlové a Schmittera

		Strategie	
		Kompromis (multilaterální)	Síla (jednostranná)
Elity	Pakt		Vnucení
Aktéři			
Masy	Reforma		Revoluce

Zdroj: (Říchová 2000: 244; srov. Karl - Schmitter 1991: 275).

Tato typologie uvádí ideální typy přechodů k demokracii. V praxi se ovšem často ukazují případy, které nelze s určitostí zařadit do jednoho typu, ale nacházejí se někde v prostoru mezi ideálními typy (Říchová 2000: 245). Výhodou této typologie je větší prostor při klasifikaci

různých přechodů k demokracii než u typologie Huntingtona. Díky grafickému znázornění jejich typologie, kdy jsou jednotlivé typy přechodu k demokracii umístěny do rohů, je možné různé přechody k demokracii umístit například mezi dva typy a dát tak najevo to, že nějaký přechod k demokracii je kombinací prvků z obou typů (Ženíšek 2006: 73–74).

V paktu jsou iniciátorem změn vládnoucí elity nedemokratického režimu, které si zvolí strategii kompromisu (Ženíšek 2006: 74). U přechodu k demokracii paktem jsou důležité čtyři typy dohod. 1. Dohoda mezi armádou a civilisty, např. o tom, co se stane s vojenskými důstojníky, kteří se dopustili trestných činů. 2. Dohoda o budoucím politickém systému, např. jestli bude prezidentský nebo parlamentní systém. 3. Socioekonomická dohoda. Ta se týká např. možného navrácení majetku, který byl zabaven za vlády nedemokratického režimu. 4. Dohody týkající se náboženských a etnických problémů. Dosažení těchto dohod vedlo v minulosti k trvalé demokracii (Karl 1991: 34–36).

Přechod vnucením je klasickou podobou přechodu shora, to znamená, že vládnoucí elity nedemokratického režimu jsou hlavním iniciátorem změn. Tento typ přechodu k demokracii se vyznačuje vysokou úspěšností (Říchová 2000: 245).

Reforma je typem přechodu k demokracii, kde jsou iniciátorem změn masy, které se nechtějí uchýlit k použití násilí, aby dosáhly přechodu k demokracii, ale chtějí se domluvit s vládnoucí elitou nedemokratického režimu. Masy si chtějí vynutit kompromisní řešení. To je rozdíl oproti paktu, kde s kompromisním řešením přijdou vládnoucí elity nedemokratického režimu (Karl - Schmitter 1991: 275). Podle Karlové a Schmittera jsou reformní vlády často velmi slabé a jsou snadno odstranitelné (Ženíšek 2006: 74).

V revoluci nespokojené masy povstanou a násilně, se zbraní v ruce, zasáhnou proti nedemokratickému režimu a porazí jej vojensky

(Karl -Schmitter 1991: 275). Podle autorů této typologie se jedná o typ, který prakticky nikdy nevede k demokracii (Říchová 2000: 245).

2. 3. Etapy podle D. Rustowa

Práce Dankwarta Rustowa, *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model* z roku 1970 (Ženíšek 2006: 77), znamenala převratný pohled na dynamiku a periodizaci demokratizace. Oproti jiným autorům Rustow nepřikládá největší význam ekonomické úrovni a sociální diferenciaci, ale klade důraz na konsenzus a konflikty, protože „demokracie je opravdu procesem přizpůsobování, procesem určitého řešení konfliktů, které jsou všude jiné, stejně jako jsou všude jiní nositelé oněch konfliktů“ (Dvořáková - Kunc 1994: 19). Rustow uvažuje o přechodu k demokracii jako o dynamickém procesu, který je rozdělen do fází, které mají povahu jakýchsi vývojových křižovatek (Dvořáková - Kunc 1994: 20). Dodává ovšem, že celý proces nemusí nutně vést k demokracii (Říchová 2000: 251). Rozdělil tedy transformační proces na tři fáze: 1. přípravná fáze (preparatory phase), 2. rozhodující fáze (decision phase), 3. uvykací fáze (habituation phase) (Ženíšek 2006: 78; srov. Říchová 2000: 250; srov. Rustow 1970: 352–358).

V přípravné fázi se objevují aktéři, kteří se mohou nějak vymezit proti vládnoucí elitě. Tito aktéři k sobě navážou nespokojenou část lidí, a vzniknou tak dva tábory. Ochránci starého systému a ti, kteří chtějí dosavadní systém změnit. Elity opozice nemusejí mít stejné cíle, ale musejí být nespokojené se stávajícím nedemokratickým režimem, díky čemuž budou schopni přehlédnout nějaké rozdíly (Říchová 2000: 250). Tradičním problémem bývá to, že opozice je velmi malá a zastánci režimu nemají problém s jejím potlačením, tím je demokratická perspektiva zničena. Důležité v této fázi je, aby se oba tábory smířily s tím, že se nemohou navzájem zničit. Poté mohou být přijaty i nějaké demokratické procedury, např. svobodné volby. Podstatné je, aby se alespoň část opozice a část zastánců starého režimu byla schopna na něčem dohodnout. Pokud se zneprátené politické elity nejsou schopny

na ničem shodnout, pokračuje stále přípravná fáze, nebo celý proces vyústí úplně jinak. Tím, že se oba tábory dohodnou na vzájemném nezničení, se přechází z přípravné fáze do fáze rozhodující (Dvořáková - Kunc 1994: 20).

V rozhodující fázi převažuje tzv. uvážlivý konsenzus, což znamená, že oba tábory mají ochotu k dalšímu jednání a hledání kompromisů ve věcech, ve kterých se nedokážou shodnout. Nelze ovšem říci, že se definitivně prosadili ti, kteří prosazují demokracii. Stále existují spory v otázkách transformace (Říchová 2000: 250–251). V této fázi nezáleží na tom, jací jsou vůdcové, jaké abstraktní hodnoty vyznávají. Důležité jsou jejich konkrétní kroky, které jsou ochotni vykonat (Rustow 1970: 357).

V uvykací fázi je důležité dohody, aby se dohody, na kterých se oba tábory shodly, uvedly do praxe. Je zapotřebí, aby se o přijatých dohodách dozvěděli politici i všichni občané (Dvořáková - Kunc 1994: 21). Politici i občané se musejí dozvědět o úspěšném řešení sporných otázek, mají mít víru v nová pravidla a snahu aplikovat je na další otázky. Jejich důvěra v nový režim poroste rychleji, když budou vědět, že mohou nějakým způsobem politiku ovlivňovat. Transformační proces bude úspěšnější, když se různé politické tendence budou moci podílet na vládnutí, ať už v koalici, nebo tak, že se v průběhu několika let vystřídají u moci (Rustow 1970: 360). Postupem času jsou vůdci, kteří se smířili s demokracií, nahrazováni přesvědčenými demokraty, kteří se objevují až v této závěrečné fázi. Oni jednají jako demokraté a svůj život spojují s prosazováním demokracie, jakožto ideálu (Říchová 2000: 251).

2. 4. Etapy podle A. Przeworského

Adam Przeworski je jedním z předních tranzitologů, který se věnuje od konce osmdesátých let problematice vnitřní dynamiky přechodů k demokracii. Upozorňuje na to, podobně jako Dankwart Rustow, že celý

proces nemusí vést nutně k demokracii, ta je jen jedním z možných výsledků. Ve své práci *Democracy and the Market* z počátku devadesátých let rozdělil přechod k demokracii na dvě fáze: liberalizace a demokratizace (Říchová 2000: 251).

Liberalizace je počáteční fází přechodu k demokracii. Znakem liberalizace je nestabilita, která je způsobena tím, že ve chvíli, kdy dojde jen k minimálnímu otevření autoritářského režimu, tak začíná vznikat velké množství organizací a skupin, které jsou nezávislé na nedemokratickém režimu. Tzv. otevření autoritářského režimu je způsobeno nejčastěji shora, tedy některými členy elit nedemokratického režimu. Jen málokdy je to způsobeno tlakem zdola (Říchová 2000: 252; Przeworski 1991: 58–59).

Liberalizace tedy znamená „otevření“, „přestavbu“ či „přeformulování“ autoritářského režimu, který je otevřen reformám. Pro nezávislé skupiny je důležité zřetelné rozdělení vládnoucí elity nedemokratického režimu na reformátory (liberály) a „tuhé křídlo“ (konzervativce). Pro liberály je důležitý vznik nezávislých skupin a organizací, ve kterých vidí možného budoucího spojence, který by jim pomohl k získání větší moci v rámci vládnoucí elity nedemokratického režimu (Przeworski 1991: 56–58).

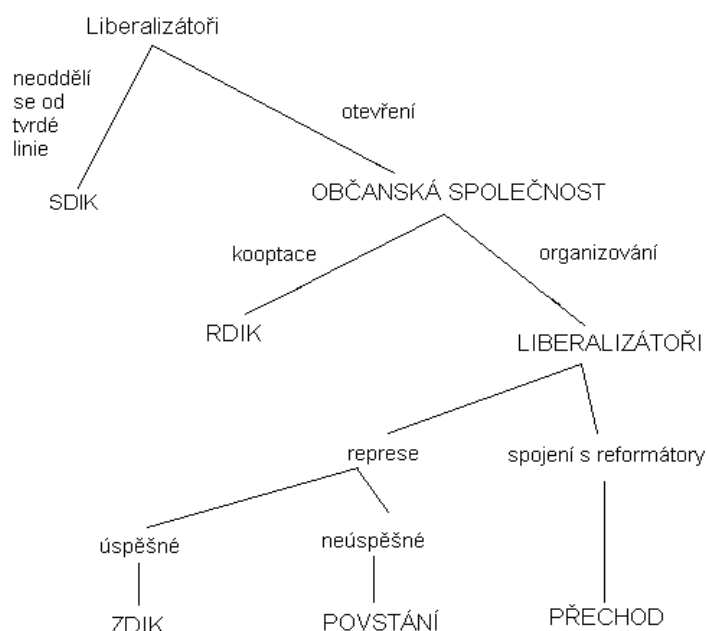
Cílem liberálů je odstranit zastánce tvrdé linie z vládnoucí elity nedemokratického režimu. Jejich cílem není přechod k demokracii. Ten je většinou výsledkem špatně zvolené strategie (Ženíšek 2006: 79).

Pro liberalizaci je jedno, jestli se objeví nejdříve štěpení uvnitř vládnoucí elity nebo začnou vznikat autonomní skupiny. Výsledek je vždy stejný, jelikož autonomní skupiny diktují tempo transformace a nutí režim, aby se rozhodl pro nějakou strategii, kterou použije. Zda-li zvolí strategii represí, kooptace nebo se vzdá moci. Jediné co je rozdílné, je tempo liberalizace. Až už trvá roky, měsíce nebo dny, vždy si budou muset vládnoucí elity a opozice vybrat jednu z již zmíněných strategií (Dvořáková - Kunc 1994: 85).

Nemůžeme si ovšem ihned myslet, že fáze liberalizace se automaticky změní ve fázi demokratizace. Nelze totiž říci, jakými cestami se budou ubírat aktéři a k jakému výsledku povedou jejich rozhodnutí. Přejít z liberalizace do fáze demokratizace je jen jedním z mnoha možných výsledků. Mnohem pravděpodobnější je varianta, že si nedemokratický režim uchová svou moc. Z hlediska Przeworského pojetí liberalizace lze dospět k různým výsledkům pomocí několika strategií, které jsou zřejmé z následujícího schématu (Říchová 2000: 253; Przeworski 1991: 65–66).

Schéma č. 2: Przeworského model liberalizace

Zdroj: (Říchová 2000: 252; srov. Przeworski 1991: 62).

Ze schématu je možné vidět, jakými strategiemi se může liberální křídlo vládnoucí elity a opozice ubírat. Pokud si budou chtít uchovat svou moc bez spojení s občanskou společností, výsledkem bude status quo diktatura (SDIK). Nebo se rozhodnou pro omezené otevření ve vztahu k občanské společnosti. V tu chvíli následuje potřeba další volby. Když se

občanská společnost rozhodne, že se některé autonomní organizace budou kooptovat do mocenského bloku a rozhodnou se vstoupit do nějaké nové organizace, kterou zformoval režim, tak výsledkem bude rozšířená diktatura (RDIK). V tomto případě je liberalizační strategie úspěšná. Pokud se ovšem občanská společnost rozhodne, že nepřistoupí na kooptaci a bude nadále pokračovat v organizování, pak se liberální křídlo bude muset rozhodnout pro jednu strategii z dvou možných. Buďto přikročí k represím proti občanské společnosti, které mohou být úspěšné i neúspěšné, nebo se liberální křídlo spojí s reformátory z občanské společnosti a budou pokračovat k přechodu k demokracii. Když budou represe úspěšné, tak výsledkem bude zúžená diktatura (ZDIK), pokud budou neúspěšné, tak výsledkem bude povstání (Dvořáková - Kunc 1994: 85).

Druhou fází dle Przeworského je demokratizace. Demokratizace je proces, který navazuje na úspěšnou liberalizaci. Rozlišení obou fází je velmi obtížné zejména u přechodů k demokracii, které proběhly kolapsem starého režimu. V této fázi se již odpůrci nedemokratického režimu stávají aktivními účastníky procesu a mění se na autonomní subjekty. Demokratizace začíná okamžikem, kdy na základně vzájemných jednáních mezi částí vládnoucí elity a autonomními skupinami vzniknou dohody o nových pravidlech hry (Dvořáková - Kunc 1994: 91).

V této fázi již dochází k budování demokratických institucí a k prosazování a akceptování demokratických pravidel hry. Aktéři postupně získávají větší jistotu. Przeworski dělí ještě demokratizaci na dvě podetapy. První se zabývá tím, jak se lze vyvázat z předchozího autoritářského režimu. Druhá se týká toho, jak lze budovat instituce, které odpovídají demokratickému systému (Říchová 2000: 253).

V první podetapě dochází ke spojení obou umírněných táborů, které našly společný postup proti radikálům. Obě umírněná křídla spolu vytvářejí společné fronty a hnutí. Ve druhé podetapě dochází naopak k diferenciaci, kvůli které vznikne velké množství politických stran

a různých jiných skupin, které nabízejí specifické politické programy. Za tento velký nárůst politických subjektů může prosazení nových pravidel volební soutěže a také vznik pluralitního systému, který svým charakterem odpovídá demokracii. (Říchová 2000: 253–254).

Przeworski dělí politické aktéry do čtyř skupin. Na „tvrdou linii“ a reformátory (kteří mohou, ale nemusejí být zastánci liberalizace) v rámci vládnoucí elity nedemokratického režimu a na umírněné a radikály v rámci opozice. Stoupenci tzv. tvrdé linie pocházejí často z represivních složek nedemokratického režimu, například z policie, buržoazie a novinářů. Členové reformátorů se rekrutují mezi politiky režimu a ze skupin, které se nacházely mimo státní aparát. Například ředitelé podniků za socialismu a část buržoazie. Umírnění a radikálové mají povětšinou stejný zájem, liší se však ve způsobu, jak k němu dojít (Przeworski 1991: 67–68). K zjištění strategie navazování vztahů mezi těmito čtyřmi skupinami Przeworskému slouží jeho typologie čtyř variant, ke kterým lze v průběhu demokratizace dospět (Říchová 2000: 254).

Schéma č. 3: Vývojové alternativy odpovídající různým vztahům reformátorů a umírněných

		UMÍRNĚNÍ spolupracují s	
		Radikály	Reformátory
REFORMÁTOŘI spolupracují s	Představiteli tvrdé linie	Autoritářský režim přežívá ve své staré formě	Autoritářský režim se uchovává díky provádění určitých ústupků (uvolnění)
	Umírněnými	Demokracie bez záruk	Demokracie se zárukami

Zdroj: (Říchová 2000: 254; srov. Przeworski 1991: 69).

Ze schématu jsou viditelné čtyři možné vývojové alternativy ve fázi demokratizace. Když se reformátoři spojí se zastánci tvrdé linie a umírnění s radikály, tak výsledkem bude, že autoritářský režim přežije ve své staré formě. Ovšem vzniknou dva proti sobě stojící tábory, které spolu bojují (Przeworski 1991: 69). V této chvíli je důležitý poměr sil mezi tábory. Rozdělení na tyto dva tábory povede pravděpodobně k občanské válce (Dvořáková - Kunc 1994: 93–94).

Když se dohodnou reformátoři s umírněnými, tak vznikne demokracie se zárukami. Reformátoři a umírnění se dohodnou na institucionální podobě budoucího režimu a na časovém harmonogramu pro předání moci (Říchová 2000: 255). Zárukami je zde myšleno, že po přechodu k demokracii nebudou zástupci minulého režimu stíháni za své prohřešky a represe z dob nedemokratického režimu, a také, že budou mít možnost participovat na politickém dění v nově vzniklém demokratickém režimu (Dvořáková - Kunc 1994: 94).

Pokud se dohodnou umírnění s radikály a reformátoři s umírněnými, tak reformátoři budou akceptovat demokracii bez záruk, která je výsledkem koalice umírněných a radikálů (Przeworski 1991: 70).

Když se dohodnou umírnění s reformátory a reformátoři se zastánci tvrdé linie, tak bude autoritářský režim zachován za cenu některých ústupků (Przeworski 1991: 70).

3. Československo

Československo spadalo po druhé světové válce do sféry vlivu Sovětského svazu. Komunistická strana Československa (KSČ) zde existovala již řadu let a druhou světovou válku přečkala v moskevském exilu. Po konci druhé světové války se předseda Komunistické strany Československa Klement Gottwald a exilový prezident Edward Beneš dohodli na vytvoření tzv. Národní fronty, čímž znemožnili přístup k moci některým stranám. Tímto byl vytvořen limitovaný stranický systém. V dubnu 1945 byl přijat tzv. Košický vládní program, na kterém se shodli zástupci londýnského i moskevského exilu a tento program podepsali zástupci všech politických stran, kteří se měli podílet na moci v Národní frontě. Představitelé KSČ si zde prosadili všechny své požadavky a KSČ se stala rozhodující politickou silou v ČSR (Cabada 2003: 46).

3. 1. Historicko-politický vývoj

Nedemokratický režim v Československu lze rozdělit na několik období (fází). První období lze charakterizovat nástupem komunistů k moci, jedná se tedy o přechodnou fázi. Vliv komunistů v ČSR po druhé světové válce postupně narůstal. Bylo to způsobeno tím, že většina ČSR byla osvobozena sovětskou armádou a tím, že KSČ dokázala přesvědčit lidi, že byla hlavní odbojovou silou proti nacismu. Rostla jak podpora KSČ, tak i počet členů. Po volbách v roce 1946 se stal předseda KSČ Gottwald ministerským předsedou a jeho ministři obsadili nejdůležitější ministerstva. KSČ výrazně posílila svůj vliv v bezpečnostních složkách a také začala vytvářet tzv. lidové milice (Cabada 2003: 46–47).

Komunisté získali absolutní moc v únoru 1948, když odstoupili ministři ostatních stran v Národní frontě, kterým se nelíbilo obsazování důležitých policejních postů komunisty a celkově jejich moc v ozbrojených složkách a médiích. Komunisté tlačili na prezidenta Beneše, aby přijal jejich rezignace, a aby uvolněná místa obsadil lidmi z KSČ nebo lidmi,

kteří byli přívrženci komunistické strany. Beneš 25. února podepsal demise odstupujících ministrů a jmenovací dekrety nových ministrů. Hrozili mu rozpoutáním obrovských stávek, možnou občanskou válkou a zakročením sovětské armády, která byla na maďarsko-slovenské hranici. Komunisté tuto událost označili za tzv. Vítězný únor, po kterém se chopili plně moci ve státě (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 155–156; Rupnik 2002: 244–246).

Druhé období se datuje po Vítězném únoru a končí rokem 1953. V tomto období probíhala masivní mobilizace společnosti, a aby byla udržena na vysoké úrovni, tak bylo rozpoutáno mnoho soudních procesů se skutečnými i vymyšlenými nepřáteli režimu. V tomto období byl režim velmi represivní a je označován za kvazi-totalitní. Lze ho ovšem označit i za totalitní (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 135–136).

Beneš měl v plánu podat ještě v únoru demisi. Komunisté ho však přemlouvali, aby si to rozmyslel a neučinil tak, potřebovali ho totiž jako zástěrku pro legitimitu svých aktivit. Sám Beneš zůstal ve funkci, jelikož si myslel, že bude schopen zabránit represím, nebo je alespoň tlumit, aby měly co možná nejmenší dopad na společnost. Tento jeho cíl se ukázal jako naprosto nemožný a v konečném důsledku to vyznělo tak, že jeho úřad kryje tyto represe. Gottwald nechtěl, aby prezident rezignoval, jelikož po něm chtěl, aby podepsal novou ústavu, čímž by režim dostal potřebnou legitimitu (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 158).

Beneš se nicméně rozhodl novou ústavu nepodepsat a 7. června 1948 opustil prezidentský úřad. Za nového prezidenta byl zvolen Gottwald Národním shromážděním 14. června a o den později jmenoval novou vládu v čele s Antonínem Zápotockým. Beneš zemřel 3. září 1948. Jeho pohřeb o pět dní později byl poslední příležitostí, jak projevit nesouhlas s proběhnutými událostmi (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 158–159).

Komunistická strana Československa na konci roku 1948 měla vedoucí úlohu ve státě a společnosti. Měla téměř dva a půl milionu členů.

I nadále mohly existovat některé další strany. Jednalo se například o Československou lidovou stranu (ČSL) a o Českou stranu socialistickou (ČSS). Tyto strany však byly pouhými satelity KSČ a byly jí plně podřízeny (Cabada 2005: 101–102).

Země byla izolována ode všech sousedů a velmi se zde rozšířila tzv. idea vůdcovství, která byla typická až zbožšťováním Stalina i Gottwalda. Ideologie se dostala do všech oblastí společnosti a jakýkoliv pluralismus byl ničen. To se týkalo i církve, která byla perzekuována. Režim se snažil o to, aby byla církev podřízená státu a straně (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 135–136). Režim chtěl vytvořit národní katolickou církev, která by byla oddělena od Vatikánu. Výsledkem represí proti církvi bylo úplné rozložení její struktury a velmi znatelné ochromení její činnosti. Režimu se sice nepodařilo dosáhnout vzniku národní katolické církve, nicméně v polovině padesátých let došel k názoru, že katolická církev už nepředstavuje vážné nebezpečí (Kaplan 2001: 6–7).

V tomto období narůstala moc Státní bezpečnosti, která byla pro režim velmi důležitá. Skrze ni režim bojoval proti těm, kteří s ním nesouhlasili. Státní bezpečnost měla takovou moc, že mohla ovlivňovat politiky KSČ a jejich rozhodnutí. Státní bezpečnost byla podřízená pouze orgánům komunistické strany a byla přísně centralizována. Probíhalo masivní zatýkání a u výslechů bylo proti obviněným kromě psychického nátlaku používáno i fyzické násilí. Hlavní náplní Státní bezpečnosti v letech 1948–1956 byla výroba politických procesů, z nichž byl nejznámější politický proces s Miladou Horákovou a spol., který byl největším nezákonným politickým procesem v ČSR za komunistického režimu (Kaplan 1999: 144–146; Kaplan 1999: 170–172).

Politický proces s Miladou Horákovou a spol. byl největším politickým procesem komunistického režimu v Československu. Byl to také první politický proces, ve kterém se začal uplatňovat sovětský vzor v politických procesech. Na jeho přípravě a v jeho průběhu pracovalo

několik sovětských poradců. Výsledkem tohoto procesu bylo, že několik lidí, včetně Milady Horákové, dostalo trest smrti (Kaplan 1995: 5–6).

Období mezi lety 1953–1958 je třetí fází československého nedemokratického režimu, který je na hraně mezi kvazi-totalitní a konzultativně-posttotalitní formou autoritářského režimu (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 136).

Krátce po smrti Stalina umírá 14. března 1953 také Gottwald, který je ve funkci prezidenta nahrazen Zápotockým. Premiérem se stal Viliam Široký a předsedou strany a prozatímním šéfem ústředního výboru KSČ se stal Antonín Novotný. Nadále probíhaly represe, které se týkaly i členů KSČ, např. Gustava Husáka, který byl v dubnu 1954 v Bratislavě odsouzen k doživotí v dalším politickém monstrprocesu (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 375–376; Fiala - Holzer - Mareš - Pšeja 1999: 49).

Československé hospodářství bylo v krizi a režim se ji rozhodl řešit měnovou reformou. Vedení strany se snažilo utajit připravovanou měnovou reformu před obyvatelstvem a Zápotocký dokonce prohlásil, že žádná měnová reforma nebude. Ovšem lhal, jelikož měnová reforma byla vyhlášena 30. května 1953. Tato reforma poškodila úplně všechny. Snížila se životní úroveň většiny obyvatel a klesla reálná hodnota příjmů. Ve společnosti zavládla nespokojenost, lidé se cítili okradeni a dali to i najevo demonstracemi. Demonstrace probíhaly v několika městech a zúčastnili se jich zejména mladí lidé a dělníci (Rataj 1995: 136–137).

Největší demonstrace proběhla v Plzni, kde cca dvacet tisíc demonstrantů obsadilo radnici, střed města a rozhlas. Demonstranti ničili obrazy Stalina, Gottwalda a Lenina a naopak vyvěšovali obrazy Beneše a uctili sochu Masaryka. Plzeňská bezpečnost ani milice nezasáhly a demonstrace ukončily až přivolané armádní jednotky. Posléze byla stržena socha Masaryka a několik set rodin muselo z Plzně odejít na venkov (Rataj 1995: 138–140).

Režim v Československu se nedokázal rozloučit tak rychle s dědictvím stalinismu, jako tomu bylo například v Polsku a Maďarsku. KSČ se snažila zabránit i vydání tajné zprávy, kde Nikita Chruščov mluví o kultu osobnosti. Jisté uvolnění v okolních zemích utvrdilo režim k tomu, aby zesílil kontrolu občanské společnosti a prosadil silný státní centralismus (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 379).

V červnu roku 1953 byl nastolen v ČSR tzv. nový kurs, který byl zaveden na popud Moskvy. Cílem nového kursu bylo obnovit důvěru obyvatel v komunistický režim. Nový kurs byl nastolován pomocí různých hospodářských změn a zlepšováním životní úrovně obyvatel. Také byly zavřeny pracovní tábory a propuštěni někteří političtí vězni. Režim také uznal nezákonnosti, kterých se dopouštěl nad obyvateli. Ovšem kritizováno nebylo vedení strany, ale pouze nižší členové KSČ, na které byla svalena odpovědnost (Rataj 1995: 141–146).

Až v lednu roku 1955 režim ustanovil komisi, která měla přezkoumat zločiny, kterých se režim dopustil nad lidmi v předchozích letech. Výsledkem této komise, kterou vedl R. Barák, bylo pouhé zmírnění několika trestů. V tomto roce se také ČSR stala zakládajícím členem Varšavské smlouvy. Toto vojenskopolitické seskupení vzniklo jako protiváha k Severoatlantické alianci (NATO). V listopadu 1957 zemřel Zápotocký a novým prezidentem se stal Novotný. Novotný si ponechal ve svých rukou i funkci prvního tajemníka KSČ (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 379–380; Rataj 1995: 145–146).

Čtvrtá fáze, která probíhá v letech 1958–1968, je typická „uvolněním“ a lze ji označit za kvazi-pluralistický posttotalitarismus, který je charakteristický vyšším stupněm skupinového konfliktu (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 136).

V Československu byla v roce 1960 přijata nová ústava, která změnila název státu z Československé republiky na Československou socialistickou republiku. Dále tato ústava odebrala poslední pravomoci slovenskému Sboru pověřenců a ze Slovenské národní rady udělala

orgán lokální správy. Na konci šedesátých let se režim potýkal v dalších hospodářských problémech, které nenapravila ani podivná reforma roku 1958. Kolem poloviny 60. let sílila nespokojenost s hospodářskou situací mezi obyvateli. V tomto období se znovu dostala do popředí tzv. slovenská otázka, což bylo způsobeno jak ústavou z roku 1960 a hospodářskou situací, tak také chováním Novotného, který se často vyjadřoval o slovenských záležitostech hrubě (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 380–381).

Páté období probíhá v roce 1968, kdy v Československu pokračuje „rozklad“ komunistické moci a dá se tedy označit za demokratizující se posttotalitarismus (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 137). 5. ledna 1968 nahradil dosavadní první tajemník ÚV KSS Alexandr Dubček v čele ÚV KSČ Antonína Novotného, který svým necitlivým chováním vůči Slováckům vyprovokoval otevřený rozkol ve straně, což pro něho ve výsledku znamenalo nucené odstoupení z vedoucí pozice (Rychlík 2006: 29).

Novotného nahrazení bylo logickým důsledkem sporu uvnitř KSČ a jeho oslabené pozice. V KSČ totiž začaly převažovat reformní síly. Novotný se ještě pokusil řešit situaci a požádal Brežněva o pomoc, ten ho ovšem odmítl s tím, že je to vnitřní věc KSČ. Pokusil se i o vnitrostranický převrat, ten ovšem také nevyšel. K definitivnímu pádu Novotného přispěla aféra, které dokazovala obrovskou míru korupce v řadách KSČ. 28. března 1968 byl novým prezidentem zvolen Ludvík Svoboda (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 383).

Po nástupu reformního křídla v KSČ v čele s Dubčekem bylo zahájeno několik reforem, jejichž cílem měl být tzv. socialismus s lidskou tváří. V podstatě se mělo jednat o shora řízenou demokratizaci, při které by si KSČ uchovala vedoucí úlohu ve státě. KSČ nazvala tento obrodný proces „akčním plánem“, který zahrnoval např. reformu hospodářství, rehabilitaci bývalých politických vězňů, federalizaci státu a zrušení cenzury. Ovšem dynamicky se rozvíjející občanská společnost překonala

tento plán a požadovala více. Jejím cílem byla demokracie, ne jen „demokratizace“. Toto období liberalizace v Československu se nazývá Pražské jaro (Hoppe 2009: 14–15).

Moskva nejdříve věřila, že vedení KSČ má situaci v Československu pevně v rukou, a že zatočí s tzv. antisocialisty. Koncem dubna 1968 ovšem sovětsí vůdci změnili názor. Zároveň i vedení KSČ muselo konstatovat, že se jí situace vymyká z rukou. Společnost se výrazně emancipovala a začaly vznikat organizace, které měly politické ambice. Fungování se pokusila obnovit Sociální demokracie a nově vznikl Klub angažovaných nestraníků (KAN) a klub K 231. Také začali provádět různé aktivity odbory, církve aj. Moskva to vše registrovala a požadovala řešení situace. Brežněv vytýkal vedení KSČ, že ztrácí kontrolu nad situací v zemi (Vondrová 2006: 69; Hoppe 2009: 17).

Již 20. července bylo pět států Varšavské smlouvy dohodnuto zakročit proti „kontrarevoluci“ v Československu. Dubčekovi však ještě byla dána poslední šance, aby zakročil proti antisocialistům, aby zakázal činnost všech politických organizací, které vystupovaly proti socialismu, aby znovu zavedl cenzuru a aby obnovil vůdčí úlohu strany. Moskva byla ovšem nespokojena s Dubčekovými kroky a rozhodla o invazi do Československa (Vondrová 2006: 75–77).

20. srpna 1968 pozdě večer do Československa začaly vstupovat armády pěti států Varšavské smlouvy. Jednalo se o vojska z Polska, Maďarska, Bulharska, NDR a SSSR. Jejich cíle byly: 1. Překazit pokus o likvidaci stalinského pojetí socialismu a vybudování demokratického socialismu s lidskou tváří. 2. Zastavit reformní demokratizační proces Pražského jara a odstranit tzv. reformátory ze stranického a státního vedení. Jejich místa měla být obsazena lidmi ze „zdravého jádra“, kteří se neúčastnili demokratizačního procesu. 3. V případě, že by československá armáda a lid kladli odpor, měly za úkol „utopit“ Pražské jaro v krvi (Benčík 1998: 9).

Čínská lidová republika, Jugoslávie, Rumunsko, Albánie a komunistické strany v západní Evropě protestovaly proti porušení československé suverenity. Moskva na to reagovala tzv. Brežněvovou doktrínou, která mluvila o omezené suverenitě socialistických států. Touto doktrínou Moskva popřela zásadu nevměšování se do vnitřních záležitostí států, která byla zakotvena v Chartě OSN i ve Varšavské smlouvě (Wanner 1995: 89).

Vedení KSČ bylo odvezeno do Moskvy, kde jednalo se zástupci KSSS. Výsledkem těchto jednání byl tzv. Moskevský protokol, který znamenal definitivní ukončení Pražského jara. Moskevský protokol dal např. souhlas k setrvání vojsk Varšavské smlouvy a k personálním změnám uvnitř KSČ. 31. srpna 1968 zvolil Ústřední výbor KSČ do předsednictva strany Svobodu a Husáka. Během podzimu schválilo Národní shromáždění zákon, který zase zavedl cenzuru tisku, smlouvu o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu a byla také provedena federalizace Československa (Kocian 2004: 1237–1238; Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 389).

Období mezi lety 1969–1971 (1972) se označuje za období „normalizace“ a je již šestou fází československého nedemokratického režimu, při které dochází ke konsolidaci staronového režimu a k čistkám, jež připomínají ty, které probíhaly po roce 1948. Tyto čistky, které probíhaly v období normalizace, již nebyly tak tvrdé a rozsáhlé, jako ty po roce 1948. V tomto období byly vytvořeny vládnoucí elitou s pomocí Moskvy takové mechanismy, které udržely režim u moci až do roku 1989 (Balík 2005). Za konec této fáze můžeme považovat volby v listopadu 1971, nebo rok 1972 kdy ještě probíhaly normalizační čistky (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 159).

Na protest proti potlačování lidských práv a svobod a proti pasivnímu přístupu veřejnosti se 16. ledna 1969 upálil student Univerzity Karlovy Jan Palach. O několik týdnů později ho následoval středoškolský

studen Jan Zajíc a dělník Evžen Plocek (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 390).

V roce 1969 se chopili moci zástupci tvrdé linie, v jejichž čele stanul Gustav Husák. Komunistický režim se v tomto období znovu plně chopil moci prostřednictvím vojsk Varšavské smlouvy a čistek, které byly vykonávány i proti členům KSČ (Cabada 2005: 103). S veřejností byla uzavřena tzv. společenská smlouva, ve které lidé rezignovali na politické dění za sociální jistoty a uspokojení materiálních potřeb (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 159).

Sedmá fáze probíhala od roku 1971 (1972) až do konce osmdesátých let. Toto období již funguje na mechanismech zavedených v předchozí fázi a lze ho označit za období „zamrznutí“ režimu. Termín normalizace se sice používá pro celé období mezi lety 1969–1989, je však lepší mluvit od první čtvrtiny 70. let o normalizačním režimu, jelikož tato fáze už nebyla tak dynamická, jako ta předchozí (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 159). Koncem května 1971 byl zvolen generálním tajemníkem ÚV KSČ Husák, který o čtyři roky později nahradil ve funkci prezidenta Svobodu (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 163).

V roce 1977 vzniklo velmi významné opoziční hnutí Charta 77. Založení tohoto hnutí bylo do roku 1989 nejvýraznější občanskou aktivitou. Charta 77 byla velmi myšlenkově širokým hnutím. Jednotlivé proudy ovšem měly jedno společné, tím byl odpor k normalizačnímu režimu. Mezi prvními signatáři byli např. Václav Havel, Jiří Hájek a Jan Patočka (Cabada 2005: 103; Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 583).

Charta 77 požadovala po stranicko-státních orgánech, aby dodržovaly lidská práva, ke kterým se Československo zavázalo v Helsinkách, když jeho zástupci podepsali smlouvu, že budou dodržovat lidská práva podle Charty OSN. Charta 77 také v „podzemí“ vydávala různé texty a komunikovala se západními mírovými hnutími o otázkách týkajících se lidských práv a míru (Bernhard 1993: 323). Také

podporovala rodiny, které byly zasaženy perzekucemi proti členům Charty 77 (Cabada 2005: 103).

Po celé toto období se moci držely zástupci tvrdé linie, kteří se soustředili na zachování a rozšiřování jejich moci. Bránili se jakékoli liberalizační snaze. I po nástupu Gorbačova k moci v SSSR se režim dál bránil reformám. Husák byl sice nahrazen Milošem Jakešem ve funkci generálního tajemníka KSČ a režim se otevřeně hlásil k přestavbě režimu, ovšem ve skutečnosti se bránil všem reformám, jelikož by si tím podkopával svou legitimitu, kterou nastolil normalizací, při které umlčel reformátorské snahy (Cabada 2003: 52).

Poté, co nastoupil k moci v Sovětském svazu Gorbačov se svojí Perestrojkou, začaly v Československu vznikat další nezávislé organizace, např. Nezávislé mírové sdružení, Hnutí za občanskou svobodu (HOS) a Československá demokratická iniciativa (Honajzer 1996: 14).

Poslední fáze nedemokratické režimu v Československu probíhá v závěrečných letech 80. let a končí rokem 1989. V této fázi již režim není schopný adekvátně reagovat na aktivity společnosti a nakonec dojde k jeho zhroucení (Balík - Hloušek - Holzer - Šedo 2004: 159–160).

25. července 1989 byla publikována petice Několik vět samizdatovými Lidovými novinami. Pod tuto petici se podepsalo postupem času přes deset tisíc lidí. Jejím cílem bylo zastavení represí a zahájení jednání mezi režimem a společností. Petice si vysloužila velkou pozornost v zahraničí i u režimu, který tlačil různými způsoby na její signatáře, aby svůj podpis odvolali. Po této petici byla také založena iniciativa MOST Michalem Horáčkem a Michaelem Kocábem, která se pokoušela navazovat dialog mezi režimem a veřejností (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 720).

V září 1989 založili vysokoškolští studenti organizaci, která měla být nezávislá na režimních orgánech. Dali jí jméno STUHA. STUHA byla

založena studenty, kteří měli blízko k disentu. Jejich cílem bylo obnovit boj vysokých škol proti komunistickému režimu. Zástupci STUHY mobilizovali studenty k demonstracím, k protestním akcím, k peticím, atd. STUHA sehrála důležitou roli při přípravě manifestace k výročí 17. listopadu (Otáhal 2003: 78 – 79).

Po pražských demonstracích a manifestacích v letech 1988 a 1989, po rozpadu komunismu v okolních zemích, po vzniku několika nezávislých organizací, které se vyslovovaly proti režimu a po podpisové akci Několik vět bylo jen otázkou času, kdy se v Československu objeví událost, po které už komunistický režim „nepřežije“. Tento klíčový okamžik nastal 17. listopadu 1989, kdy policie brutálně rozehnala pokojnou studentskou manifestaci (Honajzer 1996: 14).

3. 2. Přejchod k demokracii

Přejchod k demokracii v Československu byl tedy zahájen studentskou manifestací 17. listopadu 1989 k uctění památky Jana Opletala, proti které bylo brutálně zakročeno. Brutální zákrok a fiktivní smrt jednoho ze studentů pobouřily veřejnost natolik, že se začala spontánně shromažďovat na ulicích. Pořádkové síly celou situaci monitorovaly, ale nijak proti demonstrujícím nezakročily. Studenti se pokusili dát spontánnímu lidovému hnutí nějaký program a usměrnit ho. Již 18. listopadu vydali několik prohlášení, ve kterých formulovali své požadavky, z nichž později několik převzalo i Občanské fórum (OF). Posluchači DAMU hledali spojence, jelikož si uvědomovali, že pokud chtějí odstranit normalizační systém, tak nemohou zůstat sami. Proto se spojili s herci, kteří měli kontakty s veřejností a mohli ji ovlivňovat (Otáhal 2003: 133–134). Události začaly nabírat rychlý spád a 18. listopadu vyhlásili stávkou studenti DAMU, ke kterým se přidaly postupně další vysoké školy a několik set divadelníků. 19. listopadu vzniklo Občanské fórum a v Bratislavě Veřejnost proti násilí (VPN).

Následovaly několika tisícové demonstrace ve všech větších městech (Civín 2004: 5).

Vznik občanského fóra se datuje k 19. listopadu 1989. V tento den večer se sešlo v Činoherním klubu v Praze několik desítek intelektuálů, aby založily Občanské fórum. OF vyzvalo vládnoucí elitu k zahájení dialogu a k odstoupení zkompromitovaných představitelů KSČ. S tím nesouhlasila Československá demokratická iniciativa, která byla mnohem radikálnější. Ta požadovala odstoupení vlády, rozpuštění Federálního shromáždění a vypsání svobodných voleb k 1. únoru 1990 (Honajzer 1996: 13–14).

Občanské fórum bylo obdobou hnutí, které existovaly v jiných komunistických zemích, kde započal proces demokratizace. V OF bylo sice zahrnuto mnoho myšlenkových proudů, ovšem všichni jeho členové měli za cíl dovést Československo ke svobodným volbám (Cabada 2005: 110). Mezi zakladatele OF patří např. Václav Havel, Alexandr Vondra, Jiří Křižan, Petr Čepek, Václav Malý a Rudolf Battěk. Posléze se přidávaly další desítky lidí, z nichž pocházelo hodně z Charty 77 a z dalších již existujících občanských iniciativ, jakými byly HOS, Obroda, Nezávislé mírové hnutí, atd. Členy občanského fóra bylo i několik studentů (Strašíková 2009; Honajzer 1996: 13–14).

Po krátkém období, které bylo plné nejistot, se ukázalo, že režim nemá v úmyslu tvrdě zasáhnout a zachránit tak situaci. Odstoupilo vedení KSČ v čele s Milošem Jakešem a OF přistoupilo k jednáním s předsedou federální vlády Ladislavem Adamcem. Jednání mezi oběma skupinami byla zprostředkovávána iniciativou MOST. Oba tábory se dohodly na tom, že Adamec vytvoří novou vládu do 3. prosince 1989. Adamec také přistoupil na požadavky OF a VPN, kterými byly např. zrušení článků v ústavě, které braly marxismus-leninismus za státní ideologii a ty, podle kterých měla KSČ vedoucí úlohu ve společnosti. Dále se jednalo o propuštění politických vězňů, o zrušení Lidových milicí, o úpravě

branného zákona a o zrušení státního dozoru nad církvemi (Šanc 2005: 116).

Adamec zveřejnil 3. prosince 1989 návrh nové vlády, ten ovšem vyvolal velký odpor ve společnosti. Odpor byl způsoben tím, že nová vláda měla být složena z 20 lidí, z nichž 15 bylo komunistů. Adamec nakonec odstoupil a byl nahrazen Mariánem Čalfou, který byl jmenován prezidentem ČSSR Husákem 10. prosince 1989. Po odchodu Adamce si OF začalo plně uvědomovat svojí sílu a začalo se považovat za tlumočnicka většinové vůle národa. Čalfa sestavil tzv. vládu národního porozumění, kterou Husák jmenoval a vzápětí na to abdikoval (Šanc 2005: 116–117; Suk 2009: 158).

Vznik vlády národního porozumění představuje velmi významný mezník ve vývoji Československa, jelikož znamenal zásadní průlom do mocenského systému. Nejdůležitější ministerstva byla obsazena lidmi, kteří byli nastupující demokratickou silou. Po abdikaci Husáka vystoupilo OF s kandidaturou Václava Havla. Komunistická strana chtěla, aby byl prezident zvolen v přímé volbě. Tímto krokem se pokusila KSČ získat zpět politickou iniciativu a zastavit pokles svého vlivu (Suk 1997: 29–30).

OF požadovalo, aby volba prezidenta proběhla v parlamentu a byl v něm zvolen Havel. Zvolení Havla vypadalo téměř jistě. Ovšem situaci zkomplikovaly slovenské politické subjekty, které navrhovaly, aby byl za prezidenta zvolen Dubček. Důležité pro další vývoj se ukázalo Čalfovo nabídnutí spolupráce Havlovi. Čalfa slíbil Havlovi, že se postará o to, aby volby proběhly ještě do konce roku 1989 a že ho navrhne jménem federální vlády jako jediného kandidáta. Čalfa splnil svůj slib a získal podporu pro Havla ve Federálním shromáždění. Důležitou součástí těchto jednání byla dohoda, že Dubček bude prosazen za předsedu Federálního shromáždění (Šanc 2005: 117; Suk 1997: 31–32).

28. prosince 1989 byl zvolen za předsedu Federálního shromáždění Alexandr Dubček a druhý den ráno byl zvolen za prezidenta Václav Havel, který byl zvolen jednomyslně oběma sněmovnami

Federálního shromáždění. Zástupci studentů poté prohlásili, že zvolení Havla a Dubčeka je pro ně zárukou nezvratnosti vývoje v Československu a že tyto události jsou vyvrcholením obrodného procesu, který byl započat v listopadu. Období od 17. listopadu do 29. prosince 1989 se nazývá tzv. Sametovou revolucí. Sametová revoluce z toho důvodu, že až na policejní brutalitu proti studentům 17. listopadu se obešel přechod od nedemokratického režimu bez násilí (Suk 1997: 208–209).

Jak již bylo zmíněno, tak v OF bylo zastoupeno mnoho myšlenkových proudů, což dělalo problémy při vytváření programu před volbami. OF mělo také masovou podporu obyvatelstva, z kterého šlo mnoho lidí vůbec poprvé ke svobodným volbám. Z těchto důvodů nebyl volební program OF zaměřen na specifickou skupinu obyvatel, ale měl být směřován na všechny, kteří stáli v opozici vůči bývalému komunistickému režimu (Honajzer 1996: 23).

První svobodné volby byly zahájeny 8. června 1990. Výsledkem těchto voleb bylo jasné vítězství Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí. Zájem mezi veřejností byl velmi vysoký a voleb se zúčastnilo více než 96 procent obyvatel. Po těchto volbách se také obě hnutí začala postupně rozpadat na různé kluby, politické strany a hnutí. Jako první byl vytvořen Meziparlamentní klub demokratické pravice, po kterém následovalo další dělení OF (Strašíková 2010; Honajzer 1996: 24–25).

Po těchto volbách vznikla na federální úrovni vláda tvořená OF, VPN a Křesťanskodemokratické hnutí (KDH) a předsedou vlády se stal Marián Čalfa. V České národní radě vládlo OF, KDU a HSD-SMS² a předsedou vlády se stal Petr Pithart. Ve Slovenské národní radě vládla koalice tří subjektů a předsedou vlády se stal Vladimír Mečiar z VPN, který byl později nahrazen Jánem Čarnogurským z KDH (Šanc 2005: 118; Kopeček 2000: 3).

---

² Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko je moravistický regionální politický subjekt (Mareš 2002: 2).

3. 2. 1. Příčiny přechodu k demokracii

Klíčovou příčinou přechodu k demokracii v Československu bylo studentské shromáždění 17. listopadu 1989 k uctění památky Jana Opletala. Jednalo se o masovou demonstraci, jelikož se jí zúčastnilo cca padesát tisíc lidí. Podstatné bylo, že brutální policejní zásah a vymyšlené úmrtí fiktivního studenta Jana Šmída vyvolaly obrovské rozhořčení u většiny obyvatelstva. Hned druhý den 18. listopadu 1989 vyhlásili studenti DAMU stávkou, ke které se připojily další vysoké školy a stovky divadelníků. Během několika dní propukly ve většině měst několikatisícové demonstrace, proti kterým už režim nezasáhl (Civín 2004: 5).

Vznik Občanského fóra v Praze a Veřejnosti proti násilí v Bratislavě bylo významnou příčinou československé tranzice. Obě hnutí tvořila opozici oproti vládnoucí elitě a bojovala za prosazení demokracie. Důležitý byl také vznik Charty 77, která požadovala, aby režim dodržoval lidská práva a svobody a mnoho jejich signatářů později vstoupilo do OF.

Důležitou příčinou přechodu k demokracii v Československu byla změna zahraniční politiky Sovětského svazu za vlády Gorbačova, který upustil od přímého zasahování do vnitřní politiky satelitních států. Tato změna znamenala ztrátu legitimacy KSČ, protože ta svou legitimitu odvozovala od přítomnosti sovětských vojsk v Československu. Také tato změna přinesla větší prostor pro aktivity občanů proti stávajícímu režimu, jejichž počet začal rychle narůstat. Už se nemusela bát možného zásahu sovětských vojsk. Vznikalo mnoho občanských hnutí a organizací, které se vymezovaly proti režimu a postupně se zvyšoval počet a velikost demonstrací (Civín 2005: 221).

Podle Karla Vodičky mohla za zhroucení komunistického režimu v Československu tzv. motivační krize, která byla dle něho prvotní příčinou kolapsu komunistické moci. Komunistický režim nedokázal

motivovat lidi k plnění jejich hospodářských a společenských rolí. Motivační krize se prohlubovala a hospodářství stagnovalo, což vedlo lidi k většímu odporu proti vládnoucí elitě. Motivaci znemožňovaly důležité faktory komunistické politiky: centrální řízení, státní vlastnictví a kádrová politika (Vodička 2003: 105–114).

Komunistická strana Československa také nebyla schopna adekvátně reagovat na listopadové události. To bylo způsobeno hlubokou vnitřní destrukcí KSČ, což bylo způsobeno rozpadem kontrolních, mocenských a informačních mechanismů. A také tím, že KSČ ztratila podporu u represivních složek státu (Civín 2005: 221).

Důležité pro přechod bylo to, že nahrazením Adamce Čalfou se dostalo k moci reformátorské křídlo KSČ, které je pro přechod k demokracii nezbytnou součástí. Čalfa byl také ochoten jednat s Havlem a podpořit ho v získání úřadu prezidenta republiky. Společně vytvořili harmonogram koordinovaného postupu, podle kterého se měly uskutečnit důležité akty potřebné k uskutečnění svobodných voleb do parlamentu (Suk 1997: 31).

Další příčinou byla stagnace hospodářství, které již ztrácelo schopnost uspokojovat potřeby obyvatelstva. Tato krize v hospodářství zapříčinila to, že čím dál tím víc lidí odstupovalo od nepsané společenské smlouvy, přidávalo se k různým iniciativám, účastnilo se demonstrací a bylo podepsáno pod různými peticemi (Civín 2005: 221).

Důležité pro přechod k demokracii v Československu bylo také aktivní zapojení studentů. Jejich organizace STUHA měla velký podíl na přípravě manifestace k výročí 17. listopadu a byla u přípravy mnoha dalších demonstrací, peticí, manifestací, apod. STUHA se netajila tím, že bojuje proti komunistické moci (Otáhal 2003: 78–79).

Další příčinou československého přechodu byly události v okolních zemích, např. v Polsku probíhala jednání u kulatého stolu. Dalšími

zeměmi, jejichž vývoj ovlivnil československou tranzici, byly např. Maďarsko a NDR (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 718).

3. 2. 1. Typy a etapy přechodu k demokracii

U aplikace Huntingtonovi typologie se názory jednotlivých autorů liší. Někteří autoři tvrdí, že přechod v Československu byl zapříčiněn kolapsem režimu a přechod proběhl formou nahrazení. Jiní tvrdí, že se jedná o sjednaný přechod. V Československu bylo do poslední chvíle u moci konzervativní křídlo vládnoucí elity, které bylo po listopadových událostech nahrazeno reformním křídlem, které se dostalo k moci a započalo jednání s opozicí. Důležitou roli v tomto přechodu sehrály masy, které vyvolaly pád konzervativního křídla a jejíž zástupci pak jednali již s reformním křídlem o přechodu k demokracii. Lze říci, že Československý přechod proběhl formou, která kombinuje oba dva typy (srov. Dvořáková - Kunc 1994: 131; srov. Civín 2005: 221–222).

Podle typologie Karlové a Schmittera se československý přechod k demokracii dá zařadit mezi přechody, které proběhly reformou. I když se československý přechod k demokracii nazývá Sametovou revolucí, o revoluci se v pravém slova smyslu nejednalo, jelikož masy nepovstaly se zbraněmi v ruce a nesvrhly režim, ale zvolily strategii kompromisu s vládnoucí elitou nedemokratického režimu.

Ještě před aplikací vývojových etap podle Rustowa a podle Przeworského je nezbytné říci, že československý přechod trval tak krátkou dobu, že v sebe jednotlivé fáze splývaly. Z tohoto důvodu je rozdělení československé tranzice do jednotlivých vývojových etap velmi složité.

Vznikem Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí se dostáváme do přípravné fáze. V této fázi se objevili aktéři, kteří se vymezovali proti vládnoucí elitě. Elity opozice nemají na vše stejný názor, ale v jednom se

shodují, tím je nespokojenost se stávajícím nedemokratickým režimem. Důležité v československé tranzici bylo to, že režim už neměl moc a prostředky, aby zničil opoziční aktéry.

Jednáním mezi umírněnými v opozici a reformátory uvnitř vládnoucí elity a sestavením vlády národního porozumění se československý přechod dostává do rozhodující fáze. Na straně umírněných vyjednával Havel a na straně reformátorů Čalfa. Oba zástupci se byli schopni domluvit na dalším postupu v probíhajícím procesu. Čalfa slíbil Havlovi pomoc při jeho kandidatuře na úřad prezidenta. Součástí dohod bylo, že se Dubček stane předsedou federálního shromáždění.

Těmito dohodami se československý přechod dostává do fáze uvykací. V této fázi je důležité, aby byly uvedeny do praxe dohody, které byly přijaty na základě jednání obou táborů. Dohody obou aktérů byly uvedeny do praxe, jelikož se Dubček stal předsedou federálního shromáždění a Havel prezidentem. Po těchto událostech již neměli občané pochyb o tom, že celý proces spěje k demokracii.

Fáze liberalizace dle Przeworského započala na sklonku 80. let, kdy komunistický režim začal ztrácet svoji moc a vznikalo velké množství nezávislých skupin. V této fázi je velmi důležité, jakou strategii si zvolí jednotliví aktéři. Jelikož již režim nebyl schopný adekvátně reagovat na probíhající události, převážil uvnitř vládnoucí elity reformátorský názor, podle kterého se mělo začít s opozicí jednat.

Fáze demokratizace je zahájena jednáními mezi opozicí a vládnoucí elitou. Důležité pro přechod k demokracii je, aby spolupracovali zástupci umírněných v rámci opozice a zastánci reformátorského křídla uvnitř vládnoucí elity. V československém přechodu byla tedy důležitá spolupráce Havla, jako zástupce umírněných v opozici a Čalfy, jako zástupce reformátorů uvnitř vládnoucí elity.

Fázi demokratizace lze dle Przeworského terminologie rozdělit na dvě podetapy. V první podetapě vystupuje opozice jako jednotná a do

jejich řad vstupují i zastánci reformního křídla z vládnoucí elity. Do druhé podetapy se fáze demokratizace dostává po volbách v roce 1990, kdy se OF i VPN začínají rozpadat na velké množství politických hnutí a stran. Výsledkem demokratizace v Československu je demokracie se zárukami.

4. Polsko

Polsko se sice dostalo po druhé světové válce a Jaltské konferenci do sféry vlivu Sovětského svazu, ale nebylo zde historickým vývojem zformováno komunistické hnutí, jaké bylo například v Bulharsku. Komunisté se dostali do Polska vnějším zásahem, byli tzv. instalováni sovětským a policejním aparátem po vyhnání Němců Rudou armádou (Kubát 2006: 114). Mezi odborníky panuje obecná shoda, že by se bez zásahu Moskvy v Polsku komunisté pravděpodobně nikdy neetablovali (Ženíšek 2006: 124). Sovětské vojenské a policejní aparáty narážely na odpor nekomunistických struktur, tzv. Podzemního státu, které se staly terčem sovětských represí. Tyto historické události vzniku komunistického režimu v Polsku pak měly vliv na jeho pozdější bouřlivý vývoj (Kubát 2006: 114).

4. 1. Historicko-politický vývoj

Polský nedemokratický režim lze rozdělit do několika etap, které se vyznačují některými důležitými událostmi a dají se časově vymezit. Prvním obdobím je tzv. přechodné, které se vyznačuje nástupem komunistů k moci v letech 1944 – 1947/1948. V tomto období ještě komunisté neměli úplnou moc, existovala legální opozice, nezávisle vycházející tisk, apod. Ovšem už se hojně používaly represe proti těm, kteří se nějak snažili vystupovat proti sílící komunistické moci (Kubát 2006: 114).

Komunisté měli strach ze silných vůdců podzemního odboje, kteří by mohli díky své popularitě získat velkou podporu obyvatel. Proto byl v Polsku založen na jaře 1945 Sbor vnitřní bezpečnosti, který měl za úkol bojovat proti podzemním strukturám, které byly protikomunistické. Komunisté také pozvali vůdce podzemí do Moskvy na jednání a zaručili jim, že se nemusí obávat postihu. Ovšem po příjezdu byli zatčeni.

Moskva je pak využívala k vydírání protikomunistických struktur při jednáních o prozatímní vládě (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 163).

Exilové a domácí orgány se dohodly na vzniku tzv. Prozatímní vlády národní jednoty, která byla vytvořena 28. června 1945 a skládala se z exilových a domácích politických stran (Kubát 2006: 93). Prozatímní vláda se skládala z 21 členů, z nichž 17 míst připadlo politikům napojených na komunisty a jen 4 místa pro nekomunistické struktury. Proces s vůdci protikomunistického podzemí splnil svůj účel (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 163). Po jejím vzniku došlo k likvidaci, i násilné, většiny na Londýn napojených struktur podzemního státu. Prozatímní vláda národní jednoty byla mezinárodně uznána a byla zavázána k vypsání parlamentních voleb, které se měly konat co možná nejdříve. V Polsku existovaly dva silné tábory. Jeden představovala Polská lidová strana (PLS), která měla podporu většiny obyvatel. Druhým byla Polská dělnická strana (PDS) a její spojenci (Kubát 2006: 93–94).

PDS si samozřejmě byla vědoma obrovské podpory PLS a hledala způsob, jak volby oddálit. Prosadila nakonec vyhlášení referenda ke třem otázkám. Referendum bylo však zbytečné, jelikož komunisty výsledek nezajímalo. Šlo jim o oddálení voleb, které by jistě prohráli a také chtěli získat čas na rozšíření bezpečnostních složek (Kubát 2006: 95). Po referendu, jehož výsledky byly zfalšovány, následovaly represivní zásahy, šikana, vydírání, vyhrožování a zatýkání členů PLS. Za těchto okolností členové PLS ve velkém opouštěli stranu (Paczkowski 1996: 119-120). Parlamentní volby byly vyhlášeny na 19. ledna 1947. PLS kandidovala samostatně, kdežto PDS se svými spojenci utvořila tzv. Demokratický blok. Volby nicméně probíhaly v atmosféře strachu a pod dohledem bezpečnostních složek, které byly i přítomny ve volebních místnostech (Kubát 2006: 96).

Demokratický blok získal podle oficiálních výsledků 80,1 % hlasů a PLS pouhých 10,3 % hlasů. Podobně jako referendum, tak i parlamentní volby v roce 1947 byly podle polských historiků zfalšovány.

Jako důkaz berou volební schránky, které se podařilo uchovat komunisty nedotčené. V těchto schránkách měla PLS 70 – 80 % hlasů. Po těchto volbách se dostali komunisté v Polsku k moci (Kubát 2006: 96).

Druhé období polského nedemokratického režimu lze označit jako kvazitotalitní a probíhalo v letech 1947/1948 – 1956. Toto období mělo některé znaky totalitarismu, jakými byly např. prosazování komunistické ideologie v tisku a kultuře a represe, které byly uplatňovány nejen na opozici, ale i na občany, kteří byli vůči režimu loajální. Ovšem režimu se nepodařilo dokončit kolektivizaci, zlikvidovat inteligenci a podřídit si katolickou církev (Kubát 2006: 115).

Po vyhraných volbách se PDS obrátila i proti svým spojencům v Demokratickém bloku, zejména proti Polské socialistické straně (PSS). Stalo se tak poté, co PSS odmítla sloučení s PDS. PDS poté začala vyvíjet tlak na PSS a odstraňovat její důležité členy z politiky, aby PSS ztratila poslední zbytky politické moci. 15. prosince 1948 se konal ve Varšavě slučovací sjezd, na kterém se PDS a PSS sjednotili do Polské sjednocené dělnické strany (PSDS). Do čela strany byl zvolen Boleslaw Bierut, který nahradil Wladyslawa Gomulku, jež byl doposud tajemníkem PDS (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 172–174). Gomulka byl nucen odstoupit a byl obviněn z „pravice nacionalistické úchyly“, následně byl ze strany vyloučen a 2. srpna 1952 byl zatčen. Ovšem politický monstrproces, který byl typický pro toto období v jiných státech, např. Československu, s ním neproběhl. Mohlo to být díky jeho velkému počtu přívrženců v PSDS, nebo také proto, že by u soudu vypovídal o věcech, které by režim raději uchoval v tajnosti (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 257). Smrt Stalina v roce 1953 přinesla „uvolnění“ režimu, které se plně projevilo ke konci roku 1954, kdy byl z vězení propuštěn Gomulka. V roce 1956 zemřel v Moskvě na 20. sjezdu KSSS Bierut, který byl velkým Stalinovým obdivovatelem. Jeho nástupcem se stal Edward Ochab (Kovács 2010: 233–234).

Důležitou událostí pro vstup do třetí fáze polského nedemokratického režimu se stalo Poznaňské povstání 13 tisíc dělníků ve Stalinových závodech roku 1956, kteří protestovali kvůli těžkým životním podmínkám. Režim se rozhodl proti stávkujícím tvrdě zasáhnout. To mělo za následek více než 60 mrtvých a několik stovek raněných (Kosman 2011: 352). Díky krvavému potlačení demonstrace se situace v Polsku velmi vyostřila. Lidé již byli velmi nespokojeni s represemi a špatnou hospodářskou politikou režimu. Vkládali naděje do osmého sjezdu PSDS, kterého se účastnila i ruská delegace v čele s Chruščovem (Kovács 2010: 246). Stranické vedení potřebovalo najít muže, který by situaci uklidnil. Tím měl být Gomulka, který měl podporu veřejnosti. Gomulka byl nakonec zvolen prvním tajemníkem PSDS, čímž začalo třetí období polského nedemokratického režimu, tzv. stranický autoritarismus. Toto období se vyznačovalo značným liberalismem. Ubylo represí, političtí vězni přestali být mučeni a nedostávali tresty smrti, stát přestal bojovat proti katolické církvi, ustaly snahy o kolektivizaci, apod. (Kubát 2006: 115–116).

Zpočátku se Gomulkovi podařilo nastartovat hospodářský růst. Podařilo se mu sehnat výhodné úvěry ze SSSR a USA. Peníze z úvěrů byly investovány převážně do průmyslu, ve kterém bylo omezeno centrální řízení a byly poveleny tzv. ekonomické experimenty, díky nimž vzrostla produkce. V důsledku toho dosáhl průměrný růst reálné mzdy skoro 8 %. Také vzrostla v letech 1956 - 1958 zemědělská produkce více než za předchozí šestiletý plán. Díky těmto ekonomickým úspěchům získal Gomulka podporu společnosti (Paczkowski 1996: 190–191).

Postupem času se začaly znovu objevovat hospodářské problémy, kterým už Gomulka nedokázal čelit. Také přišla studentská demonstrace na Varšavské univerzitě v roce 1968, která požadovala liberalizaci a demokratizaci společnosti. Režim proti nim tvrdě zasáhl a několik studentů bylo zatčeno (Ženíšek 2006: 127). To vyvolalo podobné demonstrace na dalších univerzitách v Polsku během března 1968. Gomulka prohlásil v projevu, že iniciátoři těchto akcí mají židovský původ.

Byla přijata novelizace vysokoškolského zákona, která omezila autonomii vysokého školství např. tím, že rektori už nebyli voleni, ale byli jmenováni ministrem (Kosman 2011: 360).

Gomulka se také obával situace v sousedním Československu, kde období tzv. Pražského jara přineslo jisté uvolnění režimu. Novotný byl nahrazen začátkem roku 1968 Dubčekem, který měl v plánu učinit několik reforem stávajícího systému. Dubček se sice snažil přesvědčit Gomulku na jejich prvním setkání v únoru 1968 o tom, že změny, které se udály v Československu, nijak neoslabí vedoucí úlohu strany, ba naopak. Vliv strany měl sílit a měla být i větší vůle k posílení vztahů se SSSR a dalšími socialistickými státy. Ovšem tomu Gomulka moc nevěřil. Obával se toho, že by se nálady z Československa mohly přenést do Polska, což se také stalo. Na již zmíněných studentských demonstracích, kterých se účastnilo i mnoho mladých dělníků, se skandovalo např. heslo: „Polsko čeká na Dubčeka“. Gomulka tedy pečlivě sledoval události v Československu. Na různých setkáních vůdců socialistických států, které se týkaly událostí v Československu, Gomulka kritizoval vedení KSČ mj. z podcenění situace, a že jejich vinou dojde k oslabení jednoty socialistického bloku. Také tvrdil, že v Československu probíhá „kontrarevoluce“ a hlavní úlohu přebírají antisocialistické síly. 16. dubna 1968 vyslovil Gomulka názor o nutnosti intervence v Československu. Dá se jen těžko odhadnout, zdali by intervence proběhla i bez Gomulky a jeho názorů na situaci v Československu. Nejspíš ano, jelikož události Pražského jara nemohly zůstat zraku Kremlu bez povšimnutí. Ovšem jeho horlivost minimálně napomohla přesvědčit sovětské vůdce, kteří měli umírněnější názory (Machcewicz 2006: 84–91). Samotná intervence byla zahájena 20. srpna 1968 o půlnoci a zúčastnily se jí i jednotky polské armády. Celkově mělo Polsko v Československu téměř 30 tisíc vojáků a několik stovek tanků a obrněných transportérů. 12. listopadu 1968 opustila poslední část polských jednotek Československé území (Piotrowski 2006: 146–152).

Díky neustále se zhoršující hospodářské situaci proběhly v prosinci 1970 další demonstrace. Tentokrát ve štětínských, gdaňských

a gdyňských loděnicích, kde byli dělníci čím dál víc vykořisťováni. Demonstrace odstartovalo zvýšení cen základních potravin, které mělo zachránit zemi od ekonomického kolapsu. Dělníci si ze svého středu zvolili do stávkového výboru, kromě jiných, i Lecha Walesu, který chtěl vyjednávat kompromisem (Kovács 2010: 258). V důsledku těchto demonstrací byl 15. prosince vytvořen krizový štáb vedený Gomulkou, který nařídil použití stříelných zbraní proti demonstrantům. Moskva byla znepokojena a i přes Gomulkův slib, že obnoví pořádek, se rozhodla řešit tuto situaci výměnou prvního tajemníka. Vedení PSDS se souhlasem Moskvy odvolalo Gomulku a na jeho místo nastoupil Edward Gierk, který měl situaci uklidnit (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 410). Touto výměnou na pozici prvního tajemníka PSDS započalo v polském nedemokratickém režimu čtvrté období, které lze označit za byrokraticko-stranický autoritarismus 1970 – 1980 (Kubát 2006: 116)

Gierkovi se podařilo uklidnit situaci tím, že odvolal plánované zdražení cen a slíbil lidem hospodářský růst a zvýšení životní úrovně. Toho chtěl dosáhnout pomocí zahraničních úvěrů, pomocí kterých investoval do západních technologií. Polsko se zavázalo v Helsinkách 1975, podobně jako ostatní komunistické země, že bude respektovat lidská práva podle Charty OSN. Tímto skutkem mu byl umožněn přístup k západním technologiím. Vedení PSDS bralo tento závazek jako pouhou formalitu. Ovšem v dalších letech jim tento akt začal přidělovat značné potíže, v podobě různých hnutí, která už nemohla být režimem snadno zničena (Holzer 2001: 127; Ženíšek 2006: 128). PSDS kladla v tomto období hlavní důraz na uspokojení životních potřeb obyvatel. To se zpočátku dařilo díky zahraničním úvěrům, které ovšem znamenaly obrovské zadlužení země. Navíc tyto prostředky nebyly dobře využity a znamenaly jen krátkodobé zlepšení hospodářské situace a životní úrovně obyvatel. Postupem času se Polsko ocitlo znovu ve svízelné hospodářské situaci, která vedla téměř k ekonomickému krachu země (Kubát 2006: 116).

V roce 1976 propukly další stávky, které rozpoutalo zvýšení cen potravin a represe, které byly použity na dělníky z Radomi a Ursusu. Veřejná bezpečnost nepoužila proti těmto demonstrantům střelné zbraně, nicméně 2,5 tisíce osob bylo zatčeno a několik stovek odsouzeno. Dále byli dělníci propouštěni z práce nebo se výrazně zhoršily jejich platové podmínky. Kvůli těmto událostem vznikl z iniciativy několika lidí Výbor na obranu dělníků (KOR). Tento výbor se zabýval obranou obětí represí po 25. červnu 1976 a zveřejňoval případy, kdy bylo porušeno právo dělníků. Postupem času se z KORu stávala politická organizace, za kterou ho také PSDS považovala. Bezpečnostní složky navrhovaly, aby bylo proti KORu tvrdě zakročeno. To ovšem vedení strany odmítlo a rozhodlo, že bude členy KORu „sužovat“. Tzv. sužování vycházelo z častých domovních prohlídek, konfiskací, propouštění z práce, pokut či krátkodobých zadržení. Toto „sužování“ však opozici neoslabilo, spíše naopak. I zavraždění Stanisława Pyjase, který byl spolupracovníkem KORu, zvýšilo rozhodnost opozice. Navíc tato nevyjasněná vražda vedla k okamžitým ohlasům ve světě. Opozice dále sílila a rozšiřovala se. I někteří kněží se přímo angažovali v opoziční činnosti (Paczkowski 1996: 264–266).

Kromě KORu vznikla v tomto období i další hnutí, např. Hnutí na obranu práv člověka a občana (ROPCiO), Hnutí mladého Polska (HMP) a Studentský výbor solidarity (SVS). Mimo nich vznikaly po celém Polsku spousty dalších spolků, výborů a diskusních klubů. Začaly vycházet různé časopisy, knihy a brožury. Důležitou roli pro činnost polské opozice hrálo také Rádio Svobodná Evropa (Paczkowski 1996: 266–268). Tato různá opoziční seskupení znamenala, že v Polsku, jako v tehdy jediné komunistické zemi, existovala antisystémová opozice, která byla sice nelegální a sužovaná, ale nebyla likvidována (Kubát 2006: 116).

Důležitou roli v polské společnosti měla také církev, která se zvýraznila zvolením Karola Wojtyly papežem v roce 1978. To mělo pro režim nepříjemné důsledky. Lidé tzv. narovnávali záda a uvěřili, že nemožné je možné, v čemž je utvrzoval i sám Jan Pavel II. při

návštěvách své vlasti. Římskokatolická církev měla v Polsku moc a vliv odedávna a v osmdesátých letech ještě výrazněji upevnila své postavení. Vydávala i vlastní časopisy, které se těšily velké oblibě mezi lidmi a přinášely „necenzurované“ zprávy. Církev, fakticky řízená Janem Pavlem II., neměla v žádné z komunistických zemí takovou váhu jako v Polsku, což bylo způsobeno tím, že postavení církve v Polsku bylo vždy výjimečné, dokonce i ve stalinistických dobách (Chwalba 2009: 15).

Velký nárůst opozičních hnutí a špatná ekonomická situace vedla na přelomu 70. a 80. let ke zvětšení napětí ve společnosti. Propukly nové stávky a demonstrace, které způsobilo zvýšení cen potravin. Klíčovou se stala stávka v Gdaňských loděnicích v polovině srpna 1980 a postupně se stávky a demonstrace rozšířily po celé zemi. Jen v srpnu proběhlo čtyři tisíce stávek a demonstrací. Režim se ovšem nerozhodl k použití zbraní, jak tomu bylo v minulosti, ale odhodlal se k jednání se stávkujícími, což napomohla zprostředkovat církev (Ženíšek 2006: 128–129). V Gdaňsku byl založen Mezipodnikový stávkový výbor a jeho předsedou se stal Lech Walesa (Kovács 2010: 264). Tento výbor vedl jednání s vládou a výstupem těchto jednání byly tzv. Gdaňské dohody, které se skládaly z 21 požadavků (postulátů), které měly zaručovat např. vznik nezávislých odborových svazů (Paczkowski 1996: 284). Tyto dohody byly podepsány koncem srpna a začátkem září 1980 a dají se považovat za první zásadní změnu nedemokratického režimu v Polsku (Ženíšek 2006: 129). Začátkem září dostal Gierk infarkt, byl převezen do nemocnice a během jeho nepřítomnosti byl z funkce odvolán a nahrazen Stanislawem Kaniou. 22. září 1980 byl oficiálně potvrzen a vyhlášen vznik Nezávislého samosprávného odborového svazu (NSZZ) Solidarity (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 559–560). Tyto události ukončují čtvrté období polského nedemokratického režimu, které je nahrazeno krátkým přechodným obdobím, kde se ukázalo, že jedinou fungující institucí nedemokratického režimu jsou armáda a bezpečnostní složky (Kubát 2006: 117).

Vznik NSSZ Solidarity představuje jednu z nejdůležitějších událostí v dějinách Polska a Evropy. Znamená také tzv. začátek konce

komunistického režimu v Polsku. NSZZ Solidarity se pustila do boje za důstojnost pracujícího člověka, za pracovní a národní práva a za právo na historickou pravdu (Chwalba 2009: 11–12). Předsedou Solidarity se stal Lech Walesa. Solidarity se po pár dnech stává nejsilnější masovou organizací. Jejími členy se stává 10 miliónů Poláků (Štern 2007). Nová odborová organizace měla podporu intelektuálů a katolické církve. Docházelo k velkému vystupování z PSDS, kde probíhaly střety mezi liberály a konzervativci. Popularita Solidarity nadále rostla a klesala autorita režimu (Ženíšek 2006: 129). Inspirováni Solidarity, zakládají rolníci, studenti a nakonec celá akademická obec nezávislé svazy. PSDS de facto ztratila „vedoucí úlohu“ ve společnosti a bylo jen otázkou času, kdy bude komunistická moc nějakým způsobem reagovat (Štern 2007).

V únoru 1981 rozhodla PSDS, že do svého čela zvolí generála Wojciecha Jaruzelského, který měl za úkol získat pro stranu zpět autoritu a moc. Tímto krokem PSDS jasně ukázala, že jedinou fungující složkou ve státě je armáda. Jaruzelský ve svých rukách držel funkci prvního tajemníka, premiéra i ministra obrany. Jaruzelský vyzval k ukončení stávek a pozval Walesu k vyjednávání, při kterém mu údajně nabídl podíl na moci a chtěl, aby Solidarity vstoupila do tzv. Fronty národní jednoty, čímž by ji měl pod kontrolou. To Walesa odmítl a opozice dále stupňovala své požadavky a stávky pokračovaly. Jedním z požadavků byl svobodný přístup Solidarity do sdělovacích prostředků. Na tyto požadavky a neutichající stávky už musel režim reagovat (Ženíšek 2006: 129-130).

Politbyro strany rozhodlo, že situace je už neúnosná, a je nutné zahájit ofenzivu. V noci z 12. na 13. prosince 1981 proběhlo rozsáhlé zatýkání, které se netýkalo jen členů Solidarity a jiné opozice, ale i bývalého vedení PSDS, včetně Gierka. Druhý den ráno Jaruzelski oznámil vyhlášení válečného stavu, který byl podle něho jediným možným řešením, aby zabránil občanské válce (Vykoukal - Litera - Tejchman 2000: 566). Tímto končí krátké přechodné období, ve kterém zažilo lidové Polsko období zatím největší politické svobody

(Ženíšek 2006: 130) a začíná pátá fáze nedemokratického režimu v Polsku, která se nazývá vojensko-byrokratickým autoritarismem (Kubát 2006: 117). Reálnou moc v zemi převzala armáda a její generálové – Vojenská rada národní spásy (WRON), která převzala odpovědnost za situaci v zemi a v jejímž čele stál generál Jaruzelski (Kubát 2006: 108).

Válečný stav znamenal pozastavení činnosti nebo rozpuštění řady organizací a sdružení, odborových svazů a samospráv, omezení lidských a občanských práv, zostření trestní odpovědnosti občanů, militarizaci země včetně některých odvětví státního hospodářství a zatčení několika tisíc osob, včetně Lecha Walesy, který strávil ve vězení téměř rok a v dalších letech měl být pod neustálým dohledem tajné policie. Solidarita byla nucena v tomto období přejít do tzv. podzemního hnutí, kde v ilegalitě dále pokračovala ve svých činnostech (Donovan 2005; Ženíšek 2006: 131). Válečný stav trval více jak rok. Byl pozastaven 31. prosince 1982, kdy byla většina ustanovení válečného stavu odvolána. Definitivně byl zrušen až 22. července 1983, čím se režim dostal do své poslední, šesté fáze, tzv. byrokratického autoritarismu (Kubát 2006: 117).

V této fázi se již režim nacházel ve stádiu rozkladu, který vyústil v jednání s protikomunistickou opozicí od roku 1988 a pádem režimu v roce 1989 (Kubát 2006: 117). Na podzim roku 1983 získal Lech Walesa Nobelovu cenu míru. V září 1986 byli propuštěni všichni političtí vězni, k čemuž velmi přispěla katolická církev. Nadále pokračovala krize polské ekonomiky i celého východního bloku. V roce 1988 následovalo další zhoršení hospodářské situace, vypukly další stávky a státní moci se situace začala vymykat z rukou. Z této situace pragmatici v nedemokratických složkách režimu již neviděli jiné východisko, než zahájit rozhovory s opozicí. První neoficiální jednání probíhala již v roce 1988, oficiální jednání probíhala až od února následujícího roku (Mlejnek 2000: 21–22; Ženíšek 2006: 131; Kubát 2005: 19).

4. 2. Přejchod k demokracii

Samotný přechod k demokracii v Polsku neproběhl násilně, ale pokojně, formou porozumění mezi vládnoucí elitou nedemokratického režimu a protikomunistickou opozicí. Symbolem těchto jednání se stal tzv. kulatý stůl, který nebyl jen kusem nábytku, ale stal se celým mechanismem systémové změny (Kubát 2006: 134).

Pod termínem „kulatý stůl“ se skrývá maratón jednání, který byl zahájen 6. února 1989 a trval téměř dva měsíce. Za režim byl hlavním vyjednávačem ministr vnitra Czesław Kiszczak a za opozici Lech Wałęsa. Byly vytvořeny tři základní vyjednávací skupiny („stoly“), které se dále dělily na několik „podstolků“. První jednala o ekonomických a sociálních záležitostech, druhá řešila pluralismus a odborové organizace a třetí se zabývala politickými reformami (Dančák 2002: 285; Ženíšek 2006: 133).

Ovšem zástupci režimu a opozice měli zcela odlišné představy týkající se dalšího směřování politického systému. Komunisté si chtěli udržet svoji moc tím, že zapojí opozici do systému, čímž chtěli získat novou legitimitu pro svoji moc a také se podělit s opozicí o odpovědnost. Opozice z taktických důvodů tuto ideu akceptovala. Režim chtěl reformovat systém „shora“ a požadoval například uskutečnění „nekonfrontačních“³ voleb a zavedení nové ústavní instituce – Prezidenta republiky. Opozice naopak požadovala reformování systému ze „zdola“. Jejimi požadavky byly například zavedení nezávislosti soudů, zrušení omezení sdružování a utvoření druhé komory parlamentu – Senátu (Kubát 2006: 138–139).

Výsledkem těchto jednání u „kulatého stolu“ bylo podepsání tzv. Dokumentů kulatého stolu 5. dubna 1989, ve kterých se oba tábory dohodly např. na legalizaci Solidarity, vytvoření nových institucí – Prezidenta republiky a Senátu a uspořádání „nekonfrontačních“ voleb do Sejmu a zcela svobodných voleb do Senátu. Režim tím sledoval to,

---

³ 65 % křesel měla zajištěno vládní koalice. O zbylých 35 % míst se měli ucházet opoziční kandidáti (Mlejnek 2000: 24).

že přenesse část odpovědnosti za nutné ekonomické reformy na opozici. Opozice v tom viděla snížení vládnoucí úlohy strany (Staniszkis 1991: 77; Dančák 2002: 285). Aby Solidarita dosáhla zcela svobodných voleb do Senátu, tak se zavázala, že bude zcela respektovat nového prezidenta, kterým se měl stát generál Jaruzelski (Ženíšek 2006: 133).

Je možné říci, že jednání u kulatého stolu nemělo bezprostředního vítěze. Výstupy „kulatého stolu“ byly výsledkem kompromisů, ke kterým musely přistoupit oba tábory. Obě strany dosáhly svých hlavních požadavků. Režim si uchoval silné mocenské postavení a prezidentem se stal Jaruzelski, který byl zvolen v nepřímé volbě na základě neoficiální dohody účastníků „Kulatého stolu“. Systém vytvořený u „kulatého stolu“ měl platit čtyři až šest let. Nakonec vydržel přibližně jeden rok. Bylo to zapříčiněno jevem „politického zrychlení“ (Kubát 2006: 140).

Do „nekonfrontačních“ parlamentních voleb v červnu 1989 vstoupila polská opozice téměř jednotná – kandidovala pod názvem Občanský výbor „Solidarita“. Občanský výbor „Solidarita“ zaznamenala obrovský úspěch. Získala všechna možná křesla v dolní komoře parlamentu, o které bylo možné ve volbách usilovat, tedy 161 z celkových 460 a v horní komoře parlamentu, Senátu, získala 99 křesel ze sta (Mlejnek 2000: 25).

To znamenalo velkolepé vítězství Solidarity a drtivou porážku vládnoucí moci, ze které se neprosadili ani tzv. reformátoři, kteří se zavázali k tomu, že budou pokračovat v politických reformách. To bylo zapříčiněno většinovým systémem, kdy tedy musel kandidát, aby obdržel mandát již v prvním kole, získat minimálně 50 % plus jeden hlas (Staniszkis 1991: 79).

Pro režim dopadly volby katastrofálně, což přispělo k definitivnímu rozpadu vládnoucího tábora a PSDS začala ztrácet kontrolu i nad svými členy. Od té doby se satelitní strany začaly odklánět od PSDS. O měsíc později se konaly prezidentské volby, ve kterých byl zvolen za prezidenta Národním shromážděním (Sejm + Senát) dosavadní prezident Jaruzelski.

Sejm poté zvolil za premiéra generála Kiszczaka, což vyvolalo obrovské pobouření a na základě jednání Lecha Walesy s předsedy Sjdnocené lidové strany (SLS) a Demokratické strany (DS), tedy dvou ještě nedávno satelitních stran k PSDS, byla přijata dohoda o sestavení koalice pod vedením Tadeusze Mazowieckého, který byl z řad Solidarity. Vznikla tedy široká koalice tvořená Solidaritou, PSDS, SLS a DS (Mlejnek 2000: 26; Suchocka 2002: 18).

Komunisté v Polsku ztratili moc a po pádu komunismu v celé Evropě se prezident Jaruzelski rozhodl rezignovat a ve volbách v prosinci 1990 byl zvolen nový prezident (Mlejnek 2000: 26). Tím se stal Lech Walesa, který byl zvolen až v druhém kole. Ovšem v této době se už Solidarita výrazně štěpila a její definitivní rozkol nastal právě v těchto prezidentských volbách. Proti sobě se postavili dva velmi důležití členové Solidarity, tedy vůdce Solidarity Lech Walesa a Tadeusz Mazowiecki, který byl Walesovým poradcem a také byl premiérem Polska. Lech Walesa byl více populistický a ve výsledku měl velmi blízko k nacionalismu, kdežto Mazowiecki postavil svou kampaň na modernizaci a na liberálním přístupu ke společnosti a k hospodářství. Mazowiecki se nedostal ani do druhé kola (Paramio 2002: 8–9).

Definitivní konec politického uspořádání, které vzešlo s dohodou „Kulatého stolu“, znamenaly první zcela svobodné parlamentní volby, které se konaly v roce 1991. Těmito volbami nastalo období „normální“ demokratické politiky se všemi jejími dobrými, ale i špatnými stránkami (Kubát 2006: 141). Z těchto parlamentních voleb vznikl nesmírně fragmentarizovaný parlament. To bylo způsobeno čistě proporční formulí, tedy poměrným systémem bez uzavíracích klauzulí. V Sejmu mělo své zástupce cca dvacet stran, z nichž ta nejsilnější měla jen 12,32 % hlasů (Mlejnek 2000: 28–29).

4. 2. 1. Příčiny přechodu k demokracii

Určitě jednou z největších, ne-li největší, příčinou polského přechodu k demokracii byl vznik Solidarity, která vznikla na základě tzv. Gdaňských dohod, které zaručovaly právo na stávkou a vznik nezávislých odborů. Ta během chvíle získala několik milionů členů, čímž získala velkou sílu a autoritu mezi běžnými lidmi a postupem času podporu inteligence i katolické církve. Díky její popularitě a aktivitám začala ztrácet svou moc vládnoucí elita nedemokratického režimu. Solidarity se stala hlavním aktérem při procesu změny od nedemokratického režimu k režimu demokratickému. Solidarity prosazovala jako celek různé demokratické principy, i když uvnitř ní existovalo několik různých myšlenkových proudů, které se velmi lišily, proto se z počátku Solidarity nezabývala vytvořením nějakého širokospektrálního programu, ale zabývala se specifickými body, jakými byly např. pomoc oběťm represí, boj za lepší podmínky dělníků a organizování stávek (Mlejnek 2000: 21).

Kromě Solidarity byli důležitým aktérem pro přechod od nedemokratického režimu k režimu demokratickému reformátoři uvnitř nedemokratické elity. Ti měli převahu nad konzervativci, kteří nechtěli žádné, nebo jen minimální změny. Tato skutečnost velmi napomohla polskému přechodu k demokracii. Reformátoři byli ochotni jednat s opozicí a chtěli hledat kompromisy v otázkách, ve kterých se vládnoucí elity a opozice nedokázaly shodnout (Ženíšek 2006: 134).

Velmi špatný stav polské ekonomiky byl také jednou z příčin. Lidé cítili čím dál tím větší frustraci a radikalizovali se, zejména tak mladí lidé a studenti, kteří zakládali nová radikálnější hnutí. Režim nebyl schopný jakkoli nastartovat ekonomiku země a nízká životní úroveň a vysoká inflace často vyvolávaly mohutné stávkové vlny. Například v roce 1987 bylo podle Centra výzkumu veřejného mínění (CBOS) nespokojeno s ekonomickou situací země 69 % dotázaných (Kubát 2005: 19).

Pro zlepšení ekonomiky Polska byly zapotřebí peníze. Polští komunisté ovšem nemohli počítat s pomocí Moskvy, kde Gorbačov započal reformu systému. Gorbačov dával jasně najevo polským komunistům, že nemohou očekávat ekonomickou podporu od SSSR. Polský režim tedy musel hledat jinde. Západ byl připraven poskytnout pomoc, ovšem už nechtěl udělat stejnou chybu, jako když dal peníze, které byly špatně využity, Gierkovu režimu. Západ podporoval Solidaritu a vyvíjel tlak na režim, aby zahrnul do systému i polskou opozici (Chwalba 2009: 15–16).

Polský přechod k demokracii i ostatní přechody k demokracii ve východním bloku by se pravděpodobně neuskutečnily, kdyby se radikálně nezměnila zahraniční politika SSSR. Kdyby byla zahraniční politika SSSR stejná jako například v letech 1956 a 1968, kdy bylo zabráněno liberalizaci v Maďarsku, respektive v Československu, uskutečňoval by se Polský přechod k demokracii jen velmi stěží. SSSR se na konci osmdesátých let již nevměšoval do záležitostí Polska a ponechal ho vlastnímu vývoji (Ženíšek 2006: 132).

Důležitý byl i postoj katolické církve, která měla vždy v Polsku výjimečné postavení. Katolická církev, i sám Jan Pavel II. podporovali Solidaritu a její kroky, což přidávalo Solidaritě na moci a autoritě a vyvíjelo tlak na vládnoucí elitu. Církevní hodnostáři byli pozorovateli u „kulatého stolu“, což mezi lidmi dodávalo důvěryhodnost rozhodnutím, které z něho vycházely (Chwalba 2009: 15; Zaryn 2001: 217–218).

I u polského přechodu k demokracii by se za příčinu dala označit tzv. motivační krize podle Karla Vodičky. Režim nebyl schopen motivovat lidi k plnění jejich rolí ve společnosti a v hospodářství. Výsledkem toho byl zatvrzelejší odpor občanů vůči komunistické moci. Účinná motivace nebyla možná kvůli kádrové politice, státnímu vlastnictví a centrálnímu řízení (Vodička 2003: 114).

4. 2. 2. Typy a etapy přechodu k demokracii

Podle typologie Huntingtona se dá polský přechod k demokracii označit za sjednaný přechod, který je výsledkem dohody mezi vládnoucí elitou a opozicí. Aby se tato dohoda mohla uskutečnit, je zapotřebí, aby v rámci vládnoucí elity převažoval počet reformátorů nad konzervativci a v rámci opozice umírnění nad radikály. Pouze za těchto podmínek může dojít k účinné dohodě mezi oběma tábory. V rámci polského přechodu k demokracii byly tyto podmínky splněny.

Z hlediska typologie Karlové a Schmittera proběhl polský přechod k demokracii reformou. V tomto typu přechodu k demokracii jsou iniciátorem změn masy. V polském případě byly tyto masy tvořeny Solidaritou, která si svými aktivitami vynutila to, aby ji režim akceptoval jako opozici a pozval ji k jednáním, které se týkaly politických, ekonomických a sociálních reforem. Solidarita dosáhla přechodu k demokracii bez použití násilí, cestou kompromisu. Pro úspěšnost tohoto typu přechodu bylo důležité, že uvnitř vládnoucí elity převažovali reformátoři nad tvrdou linií.

Při aplikaci etap na polský přechod k demokracii podle Rustowa se dá označit vznik Solidarity za počátek přípravné fáze. Jejím vznikem se totiž v Polsku objevilo opoziční hnutí, které se vymezovalo proti vládnoucí elitě. Důležité bylo, že se režim smířil s tím, že nemůže Solidaritu tak snadno zničit a v obou táborech se nacházeli lidé, kteří se byli schopni domluvit na určitých podmínkách.

Jednáním a hledáním konsensu u „kulatého stolu“ se polský přechod k demokracii dostává do rozhodující fáze. V této fázi je důležité, aby se představitelé obou stran byli schopni domluvit na kompromisním řešení, což se v polském přechodu podařilo.

Přijetím dohod na základě jednání u „kulatého stolu“ se polský přechod dostává do fáze uvykací. V této fázi je důležité, aby představitelé

obou táboru i běžní občané přijali dohody, kterých bylo dosaženo, a podporovali je.

Podle Przeworského započala fáze liberalizace se vznikem Solidarity. Díky tomu, že v Polsku trvala fáze liberalizace poměrně dlouho, tak se stihly zformovat tábory umírněných i reformátorů. Zastánci tvrdé linie nedemokratického režimu se pokusili liberalizaci překazit vyhlášením válečného stavu. Jeho ustanovení trvala sice více než rok, ovšem opozici se nepodařilo zničit a po propuštění politických vězňů roku 1986 začali v elitě vládnoucího režimu převažovat reformátoři, kteří se pokoušeli navázat dialog s opozicí.

Vládnoucí elita se ještě pokusila nabídnout opozici, aby ji zařadila do systému. To ovšem zástupci opozice odmítli. Umírnění se nakonec dohodli s reformátory na jednáních, na kterých se měla řešit budoucí transformace nedemokratického režimu.

Fáze demokratizace započala jednáním u „kulatého stolu“, kde se již oba tábory domlouvali na transformaci nedemokratického režimu. Tato fáze se dá dle rozdělení na etapy podle Przeworského rozdělit na dvě podetapy. První podetapa započala jednáními u „kulatého stolu“ a trvala do parlamentních voleb v roce 1989, kdy byla opozice jednotná a kandidovala pod názvem Občanský výbor Solidarita.

Po těchto volbách se rozpadla vládní koalice a postupem času se začal štěpit i Občanský výbor Solidarita. Tímto fáze demokratizace vstoupila do své druhé podetapy, která je typická štěpením uvnitř jednotlivých táborů a velkou diferenciací politického prostoru.

V polském případě na fázi liberalizace úspěšně navázala fáze demokratizace. Dle Przeworského se dá označit proces demokratizace za úspěšný a jeho výsledkem se stala demokracie se zárukami.

5. Komparace obou přechodů k demokracii

V této kapitole srovnáme oba přechody k demokracii. Nejprve se budeme věnovat porovnání obou přechodů z hlediska jejich typů a etap. Srovnáme tedy obě tranzice podle typů přechodů k demokracii podle typologie Huntingtona a podle typologie Karlové a Schmittera a podle vývojových etap podle etap Rustowa a podle etap Przeworského. Poté se budeme zabývat společnými a odlišnými znaky obou tranzicí.

Z hlediska typologií byly oba přechody k demokracii velmi podobné. Oba byly zahájeny masami, které vyjednávaly s vládnoucí elitou nedemokratického režimu o změně stávajícího režimu. Z hlediska typologie Karlové a Schmittera se dají oba přechody označit za reformu. U Huntingtonovi typologie je to o něco složitější, jelikož někteří autoři tvrdí, že přechod v Československu proběhl formou sjednaného přechodu a někteří zase tvrdí, že se jednalo o kolaps režimu a že tento přechod proběhl formou nahrazení.

Oba přechody se podle vývojových etap Rustowa a vývojových etap Przeworského výrazně odlišují, což je způsobeno tím, že v Polsku započal proces přechodu k demokracii mnohem dříve a trval mnohem déle než v Československu. V Polsku na fázi liberalizace mohla úspěšně navázat fáze demokratizace. V Československu proběhly obě fáze v tak krátké době, že v sebe splývají.

Společným znakem je fakt, že oběma přechodům k demokracii dost napomohla situace v SSSR, kde se do čela ÚV KSSS dostal Gorbačov, který zahájil řadu reforem a také zrušil tzv. Brežněvovu doktrínu. To znamenalo, že se SSSR nebude vměšovat do politické situace svých satelitů.

V Československu byl po intervenci vojsk Varšavské smlouvy a následné normalizaci nastolen velmi tuhý režim, který se držel u moci téměř do poslední chvíle a ztratil svou moc během krátké doby. Kdežto

v Polsku ztrácel režim svou moc několik let a byl zde větší prostor pro vývoj jednotlivých aktérů, potřebných pro následující přechod k demokracii.

Pokud se zaměříme na hlavní aktéry obou tranzicí, tedy na Občanské fórum a Veřejnost proti násilí na jedné straně a Solidaritu na straně druhé, lze tak vyzorovat určité odlišnosti, ale i společné rysy. Společným rysem je to, že obě hnutí tvořila opozici vůči vládnoucí elitě, režim s nimi jednal a přijal většinu jejich požadavků a také to, že po svržení režimu se stala hlavní politickou silou do doby, než se rozpadla na několik politických stran.

Odlišností byl např. masový charakter Solidarity, která měla několik milionů členů, kdežto OF a VPN neměly takto obrovskou základnu. Solidarita byla také založena převážně dělnickým obyvatelstvem, kdežto OF a VPN bylo založeno zejména intelektuály. Také byla Solidarita založena mnohem dříve, než OF a VPN, které vznikly v době, kdy bylo jasné, že nastanou změny v mocenském systému.

Zajímavou odlišností je také působení církve v obou zemích. V Polsku se katolická církev těšila tradiční oblibě. Režim pochopil, že jí nedokáže zničit a toleroval jí. Zatímco v Československu se režimu podařilo dostat katolickou církev do takové situace, že pro režim nepředstavovala žádnou hrozbu. Tato odlišnost byla viditelná při přechodu k demokracii, kdy pro československý přechod nebyla církev nijak významná. Naopak v Polsku byla katolická církev velmi aktivní při samotném přechodu k demokracii, např. tím, že sjednala jednání mezi vládnoucí elitou a opozicí.

V Československu nebyla během komunistické nadvlády tak špatná hospodářská situace jako v Polsku. V Československu byla hospodářská situace po většinu času únosná, kdežto v Polsku byla většinou ve velmi špatném stavu, což způsobovalo obrovské stávky a demonstrace, které Československo tak často nezažívalo.

Pro oba přechody bylo také společné to, že se ve vládnoucí elitě objevilo reformní křídlo, které je zapotřebí při přechodu k demokracii. Ovšem v Polsku se reformátoři uvnitř vládnoucí elity objevili a prosadili mnohem dříve než v Československu. V Československu se prosadili reformátoři do čela strany až po té, co KSČ začala strmě ztrácet svůj vliv a moc.

V Československu proběhly dříve svobodné volby do parlamentu a to v červnu roku 1990. V Polsku sice šli občané volit již v roce 1989, to se ale jednalo o tzv. polosoutěživé volby, jelikož vládnoucí elita měla zaručen určitý počet hlasů i za situace, kdyby jí nikdo nevolil. První svobodné volby do parlamentu po pádu komunismu v Polsku se konaly až v roce 1991.

6. Závěr

Při aplikaci typologií jednotlivých autorů se ukázalo, že oba přechody se téměř neliší v typu, ale výrazný rozdíl je viditelný v etapách, což bylo způsobeno tím, že polský přechod započal mnohem dříve a trval mnohem déle než ten český. Určitě lze také vyzorovat více odlišných znaků nežli společných, což je také zapříčiněno výrazně odlišným vývojem obou komunistických zemí. V Československu byl po většinu času velmi tuhý režim a vládnoucí elita chtěla, aby se Československo podobalo co možná nejvíce Sovětskému svazu. Kdežto v Polsku o to vládnoucí elity nedemokratického režimu tolik neusilovaly, což bylo vidět např. v zemědělství, podnikání a v oblasti církve.

Přechod k demokracii v Polsku probíhal postupným tempem a na fázi liberalizace navázala úspěšná fáze demokratizace. To bylo způsobeno také tím, že v Polsku se brzy vyprofilovali reformátoři uvnitř vládnoucí elity, kteří byli ochotni jednat s opozicí. Také tito reformátoři měli převahu nad konzervativním křídlem.

V Československu byla situace jiná nežli v Polsku. Konzervativní křídlo drželo moc pevně v rukách až do konce 80. let. Kolaps režimu proběhl velmi rychle a důležití aktéři obou přechodů, tedy reformátoři na straně vládnoucí elity a umírnění na straně opozice, se profilovali až při samotném procesu přechodu k demokracii.

Za nejdůležitějšího aktéra v polském přechodu lze označit Solidaritu, která postupem času získala mnoho členů, čímž získala velkou moc a slovo ve společnosti a byla hlavní opoziční silou vůči komunistické moci. V Československých podmínkách lze označit za hlavního aktéra Občanské fórum, které sice nebylo tak masovým hnutím jako Solidarita, ale bylo pro československý přechod k demokracii velmi důležité.

Bakalářská práce se skládala z několika kapitol a podkapitol. Nejprve jsme se zaměřili na teoretický rámec, se kterým bylo dále pracováno. Pokračovali jsme studii obou zemí, ve kterých jsme se

zaměřili zejména na hlavní události jednotlivých období, na charakteristiky daného režimu a na to, kdo byl v čele nedemokratického režimu. Dále jsme se zabývali samotnými přechody k demokracii, na které jsme navázali částí, která pojednávala o tom, kdo a co bylo příčinou otevření tranzice a částí, která se věnovala aplikaci teoretického rámce, tedy aplikaci jednotlivých typologií a vývojových etap na jednotlivé země. Poslední část se týkala samotné komparace, kde jsme porovnali jednotlivé tranzice z hlediska typů a vývojových etap a také jsme popsali několik společných a odlišných znaků.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo popsání obou přechodů a pomocí komparace najít společné a odlišné rysy v příčinách a způsobu obou tranzicí. Tento cíl se nám podařilo splnit ve dvou případových studiích a následné komparaci.

Na dvě naše výzkumné otázky, jaký byl přechod k demokracii v Československu a Polsku z hlediska typů a etap přechodů k demokracii a jaké měly tyto přechody k demokracii společné a odlišné rysy, jsme odpověděli v podkapitolách obou případových studií, které se zabývaly typem a vývojovými etapami daného přechodu k demokracii a v kapitole, která se věnovala komparaci obou přechodů k demokracii, kde jsme popsali společné a odlišné rysy obou tranzicí.

Poslední výzkumná otázka, kdo byl hlavním aktérem, který zapříčinil přechod od nedemokratického režimu k režimu demokratickému, byla zodpovězena zde v závěru. Jsou jimi Občanské fórum, Veřejnost proti násilí a Solidarita.

Závěrem by bylo dobré zmínit, že v Československu byla přijata zcela demokratická ústava již v roce 1992, kdežto v Polsku byla nová demokratická ústava přijata až v roce 1997. Také je nutné dodat, že Česká a Slovenská federativní republika zanikla k 1. lednu 1993 a vznikla Česká republika a Slovenská republika, tedy dva zcela samostatné státy. V dnešní době jsou všechny tři státy konsolidovanými demokraciemi, členy Severoatlantické aliance a členy Evropské unie.

7. Seznam použité literatury a pramenů

Balík, S. (2005). Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Loužek, M. a kol., *Patnáct let od 17. listopadu 1989* (Praha: CEP), s. 41–52.

Balík, S. – Hloušek, V. – Holzer, J. – Šedo J. (2004). *Politický systém českých zemí 1848–1989* (Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně).

Benčík, A. (1998). *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč: Tempo).

Bernhard, M. (1993). Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe. *Political Science Quarterly* 108 (2), s. 307–326.

Cabada, L. (2003). Vzestup komunistické strany a jeho historické souvislosti. In: Vodička, K. – Cabada, L., *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 45–53.

Cabada, L. (2005). Systém Národní fronty – od limitovaného pluralismu k vládě jedné strany. In: Cabada, L. – Šanc, D., *Český stranický systém ve 20. století* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 99–105.

Civín, J. (2004). Rámcová charakteristika československé tranzice 1989–1990. *Středoevropské politické studie (CEPSR)* 6 (1), s. 1–14.

Civín, J. (2005). Československý komunistický režim v letech 1985–1989. *Středoevropské politické studie (CEPSR)* 7 (2-3), s. 207–227.

Dančák, B. (2002). Republika Polsko. In: Fiala, P. – Holzer, J. – Strmiska, M. a kol., *Politické strany ve střední a východní Evropě* (Brno: Mezinárodní politologický ústav), s. 285–314.

Donovan, J. (2005). Poland: Solidarity - The Trade Union That Changed The World. *Radio Free Europe, Radio Liberty*. 24. 8. 2005 (<http://www.rferl.org/content/article/1060898.html>, 20. 2. 2014).

Dvořáková, V. – Kunc, J. (1994). *O přechodech k demokracii* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Fiala, P. – Holzer, J. – Mareš, M. – Pšeja, P. (1999). *Komunismus v České republice* (Brno: Mezinárodní politologický ústav).

Holzer, J. (2001). Proměny politického systému v Polsku v letech 1948–1989. In: Bruski, J. J. – Maur, E. – Pulaski, M. – Valenta, J., *Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989* (Praha: Univerzita Karlova), s. 119–131.

Honajzer, J. (1996). *Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad* (Praha: Orbis).

Hoppe, J. (2009). *Opozice '68* (Praha: Prostor).

Huntington, S. P. (1984). Will More Countries Become Democratic? *Political Science Quarterly* 99 (2), s. 193–218.

Huntington, S. P. (1991-1992). How Countries Democratize. *Political Science Quarterly* 106 (4), s. 579–616.

Chwalba, A. (2009). *Polsko 1989–2008. Dějiny současnosti* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Kaplan, K. (1995). *Největší politický proces. Milada Horáková a spol.* (Brno: Doplněk).

Kaplan, K. (1999). *Nebezpečná bezpečnost* (Brno: Doplněk).

Kaplan, K. (2001). *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963–1973* (Brno: CDK).

Karl, T. L. (1991). Getting to Democracy: Plenary Session II. In: *The Transition to Democracy: Proceedings of a Workshop* (Washington, D. C.: National Academy Press), s. 29–40.

Karl, T. L. – Schmitter, P. C. (1991). Modes of transition in Latin America, Southern and Eastern Europe. *International Social Science Journal* 43 (128), s. 269–284.

Karlas, J. (2008). Komparativní případová studie. In: Drulák, P., *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* (Praha: Portál), s. 62–91.

Kocian, J. (2004). Politický systém v letech 1948 – 1989. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861 – 2004* (Brno: Doplněk), s. 1225–1241.

Kopeček, L. (2000). Budoucnost slovenské křesťanské demokracie. Zamyšlení nad vývojem Křesťanskodemokratického hnutí. *Středoevropské politické studie (CEPSR)* 2 (1), s. 1–13.

Kosman, M. (2011). *Dějiny Polska* (Praha: Karolinum).

Kovács, I. (2010). *Pilsudski... Katyň... Solidarita... Klíčové pojmy polských dějin 20. století* (Praha: Barrister & Principal).

Kubát, M. (2005). *Demokracie v Polsku* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Kubát, M. (2006). *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století* (Praha: Dokořán).

Machcewicz, P. (2006). „K čertu se suverenitou“. Wladyslaw Gomulka a Pražské jaro. In: Blažek, P. – Kaminski, L. – Vévoda, R. a kol., *Polsko a Československo v roce 1968* (Praha: Dokořán), s. 83–103.

Mareš, M. (2002). Evropská politika moravistických organizací. *Středoevropské politické studie (CEPSR)* 4 (4), s. 1–6.

Mlejnek, J. (2000). Polská republika. In: Cabada, L. – Dvořáková, V. a kol., *Komparace politických systémů III* (Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze), s. 19–55.

Otáhal, M. (2003). *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989* (Praha: Dokořán).

Paczkowski, A. (1996). *Půl století dějin Polska 1939-1989* (Praha: Academia).

Paramio, L. (2002). The Double Transition in Poland. *Fride*. 5. 3. 2002 (http://www.fride.org/download/CR_polonia_ing_mar02.pdf, 15. 3. 2014), s. 7–16.

Piotrowski, P. (2006). Účast Polské armády na intervenci v Československu. In: Blažek, P. – Kaminski, L. – Vévoda, R. a kol., *Polsko a Československo v roce 1968* (Praha: Dokořán), s. 139–155.

Przeworski, A. (1991). *Democracy and the market. Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America* (Cambridge: Cambridge University Press).

Rataj, J. (1995). *Komunistické Československo I. 1948 – 1960* (Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni).

Rupnik, J. (2002). *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci* (Praha: Academia).

Rustow, D. (1970). Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics* 2 (3), s. 337–363.

Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).

Říchová, B. (2007). Komparativní politologie. In: Cabada, L. – Kubát, M. a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 68–95.

Staniszki, J. (1991). *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe: The Polish Experience* (Los Angeles: University of California Press).

Strašíková, L. (2009). Rozhodující roli při pádu režimu sehrálo Občanské fórum. *Česká televize*. 19. 11. 2009 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/36166-rozhodujici-rol-pri-padu-rezimu-sehralo-obcanske-forum/>, 7. 3. 2014).

Strašíková, L. (2009). První svobodné volby si nechal ujít málokdo. *Česká televize*. 6. 6. 2010 (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/91991-prvni-svobodne-volby-si-nechal-ujit-malokdo/>, 10. 3. 2014).

Suchocka, H. (2002). The Polish Transition. *Fride*. 5. 3. 2002 (http://www.fride.org/download/CR_polonia_ing_mar02.pdf, 15. 3. 2014), s. 17–19.

Suk, J. (1997). *Občanské fórum. Listopad – Prosinec 1989. 1. Díl – Události* (Brno: Doplněk).

Suk, J. (2009). *Labyrintem revoluce* (Praha: Prostor).

Šanc, D. (2005). Vznik a vývoj českého stranického systému po roce 1989. In: Cabada, L. – Šanc, D., *Český stranický systém ve 20. století* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 108–150.

Štern, I. (2007). Vznik polské Solidarity a vyhlášení válečného stavu – konec komunismu v Polsku. *Český rozhlas*. 6. 9. 2007 (http://www.rozhlas.cz/cro6/vsouvislostech/_zprava/vznik-polske-solidarity-a-vyhlaseni-valecneho-stavu-konec-komunismu-v-polsku--378289, 20. 2. 2014).

Vodička, K. (2003). K příčinám zhroucení komunistického systému. In: Vodička, K. – Cabada, L., *Politický systém České republiky: historie a současnost* (Praha: Portál), s. 103–114.

Vondrová, J. (2006). Pražské jaro 1968 a Moskva. In: Blažek, P. – Kaminski, L. – Vévoda, R. a kol., *Polsko a Československo v roce 1968* (Praha: Dokořán), s. 64–82.

Vykoukal, J. – Litera, B. – Tejchman, M. (2000). *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989* (Praha: Libri).

Wanner, J. (1995). *Brežněv a východní Evropa 1968 – 1982* (Praha: Univerzita Karlova).

Zaryn, J. (2001). Náboženská mozaika v PLR. In: Bruski, J. J. – Maur, E. – Pulaski, M. – Valenta, J., *Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989* (Praha: Univerzita Karlova), s. 199–226.

Ženíšek, M. (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi* (Plzeň: Aleš Čeněk).

8. Resumé

Transitology is science, which examines transitions to democracy. Transitology originally investigated the transitions from democratic to non-democratic political regime. Over time, experts have begun to address rather the opposite phenomenon. For our comparison we chose Czechoslovakia and Poland, two countries in which they made the transition from non-democratic to democratic regime.

The work is divided into several chapters and subchapters. A brief introduction is followed by the first chapter, which deals with the theoretical framework, where we will describe the theories of selected authors, which we will be later applying to both countries.

The next two chapters describe the development of both non-democratic countries to transition to democracy itself. Then we are mentioning the causes of the opening transition and we will apply selected theories to both cases.

In the last chapter we will compare both countries. First we will compare the two cases in terms of theories, then we will compare some more common and different features of the two transitions. Thereafter there is the conclusion, in which we summarize this whole work.

Our main goal was to describe both transitions to democracy and to compare them in terms of selected theories.